

עיריית קינן: בין תקווה לחרדה

תדמית שארית הפליטה בעיני השליחים הארצישראלים למחנות העקורים
בגרמניה, 1945

"...נחרד לקראת המגישה עם האנשים שיבואו אפילו אם תלוזח אי חבנה. אך לא יבואו. דואי שעתידים לבוא גם אנשים שלא יגלו חבנה למפעלנו בארץ... אך העיקר הוא שיבואו. כי יעלו אלינו. יעלו איתנו ויעלו אותנו... אם לא יעלו השורידים שנותרו, אם לא יהיה בכוחנו להעלותם—כאנשים וכעם—לא נעלה אף אנתו. אף לא נוכל לעמוד במקום שאנו עומדים בו כיום: אנו גרדי." צחק סבקיין*

Handwritten notes in Hebrew, including the number '135' and other illegible scribbles.

עם תום המלחמה, משנסתבר כי נותרו יהודים חיים במחנות ריכוז בגרמניה, החלו מגעים בין הגהלת הסוכנות היהודית לבין אוגנר"א ושלטונות הכיבוש, שם שיגורה של משלחת ארצישראלית לטיפול בפליטים היהודים, ב-11.12.45. אחר משא ומתן ארוך ובתום סידרה של תקלות ועיכובים טכניים, נחתה בגרמניה קבוצה הראשונה של "פלוגת הסעד" הארצישראלית, ובראשו ד"ר חיים הופמן-חילי, הנצטרפו אליה שליחי ההסתדרות לנוער ולהחלוצי ההרכב המקצועי (נהגים, אחיות, עובדים סוציאליים וכד') וגורלה של המשלחת נבעו בידי אוגנר"א. האירגון בפועל נעשה בידי הסוכנות היהודית על פי מפתח פוליטי של התנועות והמפלגות בארץ. המשלחת הארצישראלית הגיעה ארצה יחסית, ובבואה כבר פעלו במחנות משלחות של אירגוני סעד שונים, כגון אוגנר"א, הנציגט ואירגוני רווחה מארצות שונות. את "פלוגת הסעד" הקדימו גם החילים העבריים. מהצבא הבריטי, שפעלו במחנות בגרמניה במשך 1945.

עובדת המפגש המאוחר השפיעה על היחסים העתידיים בין השליחים לניצולים. כבר לפני שהתהוו, משום האכזבה העמוקה בקרב הניצולים מעצם האחריות, לאם של החילים העבריים מהצבא הבריטי למחנות. הפעילות הענפה בסיוע ניצולים, ככל שעורר תקווה והתרגשות, ככל ששימש גשר חי. ליישוב בארץ הש אמונה להיאחו בו, — לא היה מבהיגה זו תחליף בעיני הניצולים (ראף לא

קטע מרבידו בעילת יום הפעילים בנבעת ברנר לפלישה עם שליחים ופודיי שכי. 21.7.45. מצוטט על-פי צורח מכתבים, כרך ט', גליון י"ב, עין חרוד, השייך. ההודגשת במקור.

הדברים שהצגו מלמדים על השילוב ועל השפעת הגומלין שבין הגורם האנושי לגורם ההיסטורי, שמפעיל ודוחף את הבחירה האנושית. "עלייה ב" ויחה לתנועת עם, אשר בחלקה כמה בעקבות אותם גורמים שיצרו את הציונות: למנהיגי התנועה הציונית לא היחה שליטה מלאה על גורמים אלו, אם כי חלקם, כמו תנועות הנוער הציוניות היו נתונים להשפעתם. האולם הצלחתה היקפה של "עלייה ב" ובעיקר בתקופות מסוימות, היו תלויים במידה רבה בבחירה מהצעת ובעשייה מכוונת של המדיניות הציונית. הדבר בלט במיוחד בשנות המלחמה הראשונות ובשנותיה האחרונות של המלחמה. הדבר היה נכון לא רק לגבי היהודים הגרמנים, אלא גם לגבי אלו, שרצו להרשים יד ולעזור כגיבור מתוך אחריות, צער, וכאב אישי. המדיניות הציונית שצרכה היחה אמצעי חדש לקידום מטרותיה, השכיחה למצוא אותה באמצעות חבנה נכונה של הסיטואציה ההיסטורית. בפרק זמן זה היחה "עלייה ב" ביטוי לאותם צרכים שניתן לתגדירם כהיסטוריים, ורק משום שהמדיניות הציונית "הלכה בעקבותם" כלשונו של ברל כגולסון, היא שאבה מהם כוח ועוצמה."

בעיני החיילים הפעילים בעבודות ההצלה" לבואם של בציגים רשמיים של ההסתדרות הציונית. לא אעסוק כאן בסיבות לאיחודה של המשלחת, שכן הסיבות משכנעות ככל שהיו, לא הקלו על תחושת האכזבה של הניצולים ולא ביטלו את השפעת עצם האיחוד.

מטרת מאמר זה היא להתרכז בהשפעת מועד המיפגש אופני ומיקומו על יצירת תדמיתה של שארית הפליטה בגרמניה בעיני השליחים הארצישראלים. מכיוון שהתנועת הנבדקות עוסקות בתדמיות ובהשפעות על היווצרותן, מסתברם מכך הן הקשיים המתודולוגיים שבהוכחתן והן המגבלות בהסקת המסקנות: ראשית, יש להגדיר את השימוש במונח "תדמית": משמעותה המילה של המלה היא מושג, מוצג, ציור שבמחשבתו, ואכן, במהלך המאמר אשתמש במונח בהגדרתו זו. כלומר, הכוונה היא לדון במרכיביו של אותו "ציור שבמחשבתו" ובהשפעות על היווצרותו, ולא להשוותו למצבם של הניצולים כפי שהוא משתקף ממקורות אחרים.

תדמיות בכלל אינן "פריט עובדתי", שניתן לבודדו מתוך התומר ולנתחן ככזה מבחינה מתודולוגית מכבידה עובדה זו כשלעצמה על הרכחת השפעתן של מרכיבי היצוגי-אובייקטיבי זה או אחר על היווצרותן והתפתחותן. קודם נוסף הוא, שהמקורות ההיסטוריים העומדים לרשותי הם התבטאויות של אנשים שונים, הנשאות אופי אישי וסובייקטיבי: מכתבים, דו"חות בכתב ובעל-פה, גאומים בפרוטוקולים של דיונים מסוגים שונים, עדויות יומנים אישיים. כלים כבטאים את ההתרשמות האישית של הדובר או הכותב: בניתוח ההבדלים בתנוכת הפרט על המיפגש הראשון עם הפליטים ניצולי השואה ושל התפתחות תדמיתם בעיניו על סמך מקורות אלה, מן ההכרח לקחת בחשבון גם את הבדלי האישיות שבין שליח לשליח. שכן, תנוכת הפרט, שהיא רכיב התבוננות סובייקטיבי, מתגית במבנה הנפשי שלו ובדיעותיו הקודמות על הפליטים ועל השואה בכלל, והיא משקפת אפוא לא רק את העובדות שבהן נתקל, אלא גם את אישיותו הייחודית, את עוצמת הביטוי שלו ואת העמדות שנשא עמו: לכן לפני בואו למחנות, סתבים שונים נותנים ביטוי שונה לחלוטין לחוויותיהם במיפגש עם הניצולים, לא רק כאשר התרשמותם ופרשנותם לאירועים שונה, אלא גם כאשר התרשמותם והזדהותם נושאות אופי דומה:

מכתבים רבים מתארים את המיפגש הראשון עם שארית הפליטה תיאור ספרותי ממש, עמוס רגשות, אחרים משקפים את אותה חוויה רגשית קשה בדרך שונה. תיאור העובדות בלבד, ויש מי שלאחר דיווח עובדתי על מה שפגשו מתנגלים על התרגשותם:

את מכירה אותי טוב... אינני רגיש או מתרגש כדוד בלי סיבה - את למראה של כל כך הרבה עתני, בן אדם יוצא מגבלות הציוניות... למרות ההבדלים, בעזרת השואת מקורות של קבוצות בעלות מאפיינים דומים

גם מתנדבים, שעבדו במחנות הריכוז בשבעות הראשונות לאחר השיחרור, מבטאים צורך להסביר לקוראים בארצותיהם, שאכן אין המדובר בתעמולת תלחמה.¹² תחושה זו לא פסחה אפילו על חלק מהיהודים ששירתו בצבאות הבריית. כך למשל, כותב הרב הצבאי האמריקאי, יאנסט לורג, בתארו את פגישתו הראשונה עם ארבע ניצולות יהודיות ב-25 באפריל 1945 ליד הנור אלבו, בתיאוריו הניצולות. את מראות השואה שעברו עליהן עדיין בשמעו מוגזמים באוזניו השבלתי מנוסות.¹³ אומנם בקרב החיילים והמתנדבים היהודים אופיינית יותר תנוכה משותפת אחרת: התגייסות מיידית. לעשיית אינטנסיבית, הזעקת העולם היהודי וניסיון לסייע גם בצרכים רגשיים ורוחניים (למשל בהכנת רשימות ניצולים ובהעברת מכתבים) שמעבר לצרכים הפיסיים המידיים.¹⁴ תנוכה שונה לחלוטין, המשקפת את הידיעות הקודמות על השואה ואת היחס לקודם אליה, מבטא מי שציפת מלכתחילה להיתקל במציאות טראומטית:

הנוסע בפעם הראשונה למחנות... הרי כבר בדרך נסיעתו לשם, הוא מרגיש בתרדה כבושה, שהוא הולך לראות חוויות אימים שלא היו לעולמים.¹⁵ גם בולט לעין מוטיב משותף לכל השליחים הארצישראלים, ללא הבדל מגוונותם או סוג השליח. מוטיב זה אני מכנה "התנגיה הציונית", והוא ההיבט האחד מן השניים, שבהם בחרתי להתרכז במאמר. ניתן להגדירו כתפישה מוקדמת פריצנפציה) של מצב הניצולים, היחס אליהם, והצפייות מהם והמפגש איתם, שהייתה משותפת לכל השליחים הארצישראלים - תפישה שנישאה במיטען ראשוני

מכתבים רבים מתארים את המיפגש הראשון עם שארית הפליטה תיאור ספרותי ממש, עמוס רגשות, אחרים משקפים את אותה חוויה רגשית קשה בדרך שונה. תיאור העובדות בלבד, ויש מי שלאחר דיווח עובדתי על מה שפגשו מתנגלים על התרגשותם:

את מכירה אותי טוב... אינני רגיש או מתרגש כדוד בלי סיבה - את למראה של כל כך הרבה עתני, בן אדם יוצא מגבלות הציוניות... למרות ההבדלים, בעזרת השואת מקורות של קבוצות בעלות מאפיינים דומים

גם מתנדבים, שעבדו במחנות הריכוז בשבעות הראשונות לאחר השיחרור, מבטאים צורך להסביר לקוראים בארצותיהם, שאכן אין המדובר בתעמולת תלחמה.¹² תחושה זו לא פסחה אפילו על חלק מהיהודים ששירתו בצבאות הבריית. כך למשל, כותב הרב הצבאי האמריקאי, יאנסט לורג, בתארו את פגישתו הראשונה עם ארבע ניצולות יהודיות ב-25 באפריל 1945 ליד הנור אלבו, בתיאוריו הניצולות. את מראות השואה שעברו עליהן עדיין בשמעו מוגזמים באוזניו השבלתי מנוסות.¹³ אומנם בקרב החיילים והמתנדבים היהודים אופיינית יותר תנוכה משותפת אחרת: התגייסות מיידית. לעשיית אינטנסיבית, הזעקת העולם היהודי וניסיון לסייע גם בצרכים רגשיים ורוחניים (למשל בהכנת רשימות ניצולים ובהעברת מכתבים) שמעבר לצרכים הפיסיים המידיים.¹⁴ תנוכה שונה לחלוטין, המשקפת את הידיעות הקודמות על השואה ואת היחס לקודם אליה, מבטא מי שציפת מלכתחילה להיתקל במציאות טראומטית:

הנוסע בפעם הראשונה למחנות... הרי כבר בדרך נסיעתו לשם, הוא מרגיש בתרדה כבושה, שהוא הולך לראות חוויות אימים שלא היו לעולמים.¹⁵ גם בולט לעין מוטיב משותף לכל השליחים הארצישראלים, ללא הבדל מגוונותם או סוג השליח. מוטיב זה אני מכנה "התנגיה הציונית", והוא ההיבט האחד מן השניים, שבהם בחרתי להתרכז במאמר. ניתן להגדירו כתפישה מוקדמת פריצנפציה) של מצב הניצולים, היחס אליהם, והצפייות מהם והמפגש איתם, שהייתה משותפת לכל השליחים הארצישראלים - תפישה שנישאה במיטען ראשוני

מכתבים רבים מתארים את המיפגש הראשון עם שארית הפליטה תיאור ספרותי ממש, עמוס רגשות, אחרים משקפים את אותה חוויה רגשית קשה בדרך שונה. תיאור העובדות בלבד, ויש מי שלאחר דיווח עובדתי על מה שפגשו מתנגלים על התרגשותם:

את מכירה אותי טוב... אינני רגיש או מתרגש כדוד בלי סיבה - את למראה של כל כך הרבה עתני, בן אדם יוצא מגבלות הציוניות... למרות ההבדלים, בעזרת השואת מקורות של קבוצות בעלות מאפיינים דומים

עם כל שליח ארצישראלי והשפיעה על ההתניה של הישוב הארצישראלי לשליחות אל שארית הפליטה. היא גולדה מתוך מגוון של מניעים ובהם:

הזדקקותו של הישוב לעלייה: "מי יודע אם גורלנו אחרי המלחמה לא יקבע על ידי העובדה, אם ירצו יהודים משארית הפליטה לעלות לארץ ישראל או לא ירצו מאחורי ההתלבטה על תוכנית בילטמור, במאי 1942, עמדו שני גורמים מרכזיים: האחד - האמונה שלאחר המלחמה ייזוחרו באירופה שני מיליון פליטים יהודיים, אשר לא יוכלו לשקם את חייהם שם, והפיתרון היחיד לגביהם יהיה עלייה לארץ ישראל; והשני - ההכרה בהכרח הציוני בתוכנית מהסכנות שתוציא את התנועה הציונית מהקישאון המדיני, שאליו נקלפה במהלך המלחמה. כבר בקיץ 1944 תמכה הנהלת הסוכנות בתוכנית הימליון הראשון, שעליה דיבר בנגוריון ובה כחצי מיליון עד מיליון עולים פוטנציאליים מאירופה. אולם כבר אז, וביתר חריפות ככל שהלך והתקרב סיום המלחמה, כוסס החשש, שמא לא נותן מספר זה גדול של יהודים בארצות הכיבוש הנאצי.

חודעת ההחלטות שבחוכמת הקשר בין בעיית הפליטים לבין בעיית ארץ ישראל - הלכה והתחזקה אצל המנהיגים הציוניים. ההכרח לפרוץ את סד המיעוט, שבו שם הספר הלבן את הישוב היהודי בארץ, ולעומתו ההיקף הקאטאסטרופאלי של השואה, שהלך והתבאר, הייבו את ההגהגה להוכיח, שבין הישוב לבין שארית הפליטה ישנה שותפות גורל וזהות אינטרסים בלתי ניתנים להפרדה, ושזהות זו מצויה גם בתודעת הניצולים. וזאת - עוד לפני שידעה אם אומנם קיימת מטיבציה ציונית בקרב שארית הפליטה ועד כמה תעמוד במבחן של מאבק.

כמזדה רבה היה זה סיכוי אחרון לעשות קפיצת דרך - ממינוט לרוב; מבית לאומי בחסות בריטניה, ההולכת ופונה לו עורף, למדינה יאודית. אלא שממדיה של השואה העמידו סימן שאלה על יכולתו של העם היהודי לממש את התקוות המדיניות שנקפח במהלך המלחמה בנחמה פורתא על האסון הלאומי הגדול.

כך לוה המיפגש של שליחי ארץ ישראל ונציגיה עם שארית הפליטה במח של ציפיות גבוהות וחששות כבדים באשר לאמונתם ונחישותם הציונית של הניצולים ולכותם ורצונם להתגייס למאבק מהודש.

חובת היישוב לשארית הפליטה, תנושה הנעוצה ברגשות אשמה על שלא עלה בידו היישוב לסייע ליהודי אירופה במהלך המלחמה: "לא היינו שם ביום האיום. נהיה אפוא בסבבת הגמד ובתקוות התחלה חדשה?" שואר "ליבוא רגע ואנו בעמד בן יהודים מל יהודים, יהודים בארץ ישראל מול יהודי השארית בניא והריגה".

רגשות אשמה אלה קשורים ומשולבים במניע האידיא, הראשוני, ליציאה לשליחות. דברי סבוקין, המצוטטים בראש המאמר, מבטאים את המנוע הזה, שהיה מנותף ליישוב כולו וביטא את המישור הרעיוני-רגשי בקשר שבין ארץ ישראל לבין המוני בית ישראל כאשר הם. היה זה מניע מורכב יותר מתחושת הסולידאריות היהודית, אשר תנועה, קרוב לודאן, את כל המתנדבים היהודים שבאו למתנוח; שכן שולב בו גם עולם הפרטים הציוני והארצישראלי,

על האמביולגנטיות שבו ביחס ליהודי הגולה. באתריות ליהודי הגולה, בקשר המובן מאליו אחים ועם עתידם וברגשות האשמה כלפי מי שעברו את השואה, עורכו תחושת התלות של ארץ ישראל בתפוצות, שממנה טרם השתחרר היישוב הזה, והחשש מפני עלייה שאיננה נבחרת, שאין בה הכרה אידיאולוגית והיא עלולה להמיס אסון על הבניין כולו, מזה. וזה הגרעיה, שבו שימשו בערוביה האמונה ביצירה משותפת של הארץ והגולה והחשש העמוק מכישלון שאין נמנו תקומה. וזה גרעין התקווה וההרדה.

המתנדבים הארצישראליים באו אל שארית הפליטה לא רק לעבודת שיקום נסיוע. הם באו להציל את "שארית הפליטה שלנו מאירופה" ולרכו "כוח יהודי גדול בארצנו" כשבלבם התודעת, שבכל יום שעובר ללא עלייה ירוצחים את רצון היהודים לעלות, ויכל יום העובר בלי עלייה, במצב הזה של יהדות אירופה, אחרי כל מה שעבר עליהם... הוא איום... ומסוכן לתקווה הציונית. חלקם פעלו כך ספונטאנית, כתגובה ראשונית אינסטינקטיבית על המגע עם הפליטים, חלקם הודרכו לכך בהכנתם לעבודת השליחות; אך בכל מקרה קבע ההיבט הציוני את אפיו הראשוני של הקשר והסיט את נקודת הכובד של המגע עם הניצולים להשלכותיו הציוניות. אך התדמית של הניצולים בתורת פרטים ותדמיתם כמי שיניעו, יחד עם היישוב, את גלגלי המאבק הציוני, משולבות זו בזו ללא הפרד. שכן למאבק הציוני דרושים אנשים בעלי "איכות תלונית", שייקלטו בקלות ויתגייסו ללא קושי למאבק הגדול העומד בפתח ואילו במי שהמלחמה שברה את רוחם, שינתה את יחסם לעבודה ולתורה ושמונתם הציונית שכירה ולא יציבה, טמונה גם הסכנה, שיאבדו לצינות, אם לא תתאפשר עלייה מדידה, שכן "מידת הסבלנות שלהם מועטה מאד", וגם הסכנה שקליטתם בארץ תיכשל.

לכן ברוב המכתבים והדרישות משולבת שאלת התאמתה של שארית הפליטה למאבק הציוני ולבנין הארץ בתדמית הכוללת של הניצולים בתורת בני אדם. ב"התניה הציונית", כמוטיבאציה ראשונית זו לשליחות, יחדו השליחים הארצישראליים כולם ממשלחת מתנדבים אחרות. אך מעבר לתפישה המוקדמת המשותפת הזאת נבדלו השליחים הארצישראליים גם בינם לבין עצמם ביתסם לשארית הפליטה ובקשריהם עימה. שכן טיבה של אמונה בעשייה גדולה, שכאשר היא נפרדת לרכים ושיטות, אנשים, אירועים ומעשים, משתנים פניה ונוצרים פערים בין האידיאולוגיה, שמניעה את המעשה, לבין ההתרחשויות בפועל.

ההיבט השני, שיוטעם במאמר, הוא מועד הגעתם של השליחים למחנות. מועד המיפגש, כמו "ההתניה הציונית", יצר מעין "תנאים מוקדמים" לקשר שבין השליחים הארצישראליים לבין שארית הפליטה בגרמניה, כבר לפני שהחל להיווצר. לבירור היבט זה תיבדק תדמית הניצולים, כפי שנוצרה בתודעתם של שני הדורות הראשונים לשליחות: בעקבות הפגישות הראשונות עם שארית הפליטה בגרמניה, ותיבתן סוגיית השפעתו של גורם הזמן על מונחה של התדמית הכוללת של שארית הפליטה בעיני השליחים.

שני "דורות" אלה פעלו בגרמניה בשתי תקופות, שהשיקו זו לזו, ועם זאת, מבחינת מצב הפליטים במחנות, התרחב בנגינת פער גדול. גורם הזמן והאיפיון כ"יזוד" באים לבטא לא רק את המרע, שבו התרחש המיפגש הראשון יחסית לשיחורר, אלא גם את השוני בהרכב ובאופי המשלחות בשני "דורות" ראשונים אלה.

ב"יזוד" השליחים הראשון הכוונה, בעיקר, לחיילים הארצישראליים, ששירתו בצבא הבריטי ושהראשונים שבהם הגיעו למחנות בגרמניה ביוני 1945. מלבד המרע שבו הגיעו, אפיינו השליחים ב"יזוד" זה גם בשני איפיונים נוספים, החשובים לעניין הנדון: הרכב מקרי, על בסיס התנדבותי ועל פי היכולת להשתחרר מתיחידה, ללא מפתח פוליטי או אתר; ויציאה ספונטאנית לשליחות במקום שהותם באירופה – ללא הכנות מוקדמות בארץ וללא תכנון והדרכה מטעם המסדות היישובים.²⁴

את "יזוד" השליחים השני מייצגת המשלחת הארצישראלית, שהורכבה מ"פלוגות הטנד" ומשליחי התנועות, ושהבריה הגיעו לגרמניה מסוף דצמבר 1945 ואילך. קבוצה שנייה זו שזנה מקדמתה, לא רק מבחינת מרע והצעה, אלא גם מבחינת שני המאפיינים שנוכרו לעיל: יציאתם לשליחות היתה אומנם על בסיס התנדבותי, אך היא לא היתה ספונטאנית. היא תוכננה בידי מוסדות היישוב, אורגנו והודרכה בידיהם בסמינארים לשליחים ובתידוד מטעם התנועה הספציפית, שאליה השתייך כל שליח; והרכבה לא היה מקרי, אלא עובד בדייקנות על פי מפתח פוליטי, תוצאתו של משא ומתן בין המפלגות והתנועות השונות בארץ. עובדות אלו שירכבו ליחסם של חברי המשלחת לניצולים שיקולים נוספים: הן כמו אותם למחויבות, לא רק לתפקידים במקום, אלא גם לתנועות שבמסגרת הקצבתן יצאו, והוסיפו לקשר הספונטאני והבלתי אמצעי עם הניצולים גם פונקציות נוספות שהתחייבו מכך, כמו, למשל, העיסוק בשאלת ה"דורבה" והלוציות והשיקול התנועתי-הפוליטי בעקבות זאת.

מאמר זה אינו עוסק ב"דורות" נוספים של שליחים, שהגיעו בתקופות מאוחרות יותר וגם לא בהתפתחות היחס לניצולים במהלך התקופה, בהשפעת התדמית על אופי הקשר עם הניצולים בהמשכה או בשינויים, שחלו בתדמית זו במשך התקופה. עניינו המיפגשים הראשונים. לכן נקבעה תקופת הזמן לחודשים שבין שיחורר המחנות (אפריל מאי 1945) למחצית 1946. המסקנות מוגבלות לתקופה זו בלבד.

התגובות על המיפגש עם הפליטים בקרב כל סוגי השליחים שפעלו במחנות, ארצישראלים ולא ארצישראלים, יהודים ולא יהודים, משקפות בראש ובראשונה זעזוע ממהות האימים שנגלו במחנות. אך בצד ההתרגשות משתקפת, גם אכזבה מן הניצולים. ממצבם הנפשי והמסרי ומיכולתם לשוב ולהשתלב בחברה. תרמית זו היתה אחד הגורמים, שהרחיקו, יצרו חיץ והכבידו על שיתוף הפעולה בין הניצולים לבין מי שבאו לסייע להם, והיו לה, להערכתו, השפעות ארוכות טווח

על כלל היחסים שבין היישוב ובין שארית הפליטה.

לענייננו חשובה המסקנה, העולה מן החומר, כי בקרב השליחים הארצישראלים נוצרו אכזבה ותדמית שלילית בעיקר אצל מי שהגיעו למחנות תודשים מספר ימים השיחורר, כאשר כבר שופרו התנאים הפיסיים, וצלילות השוואה "כוסר" ל"בוש" בדיור, ובמזון, שגם אם לא סיפקו עדיין את הצרכים, הרי יצרו מעטה תיכוני של התאושות, ולא היו כה טראומטיים לבאים מבחון. במציאות של אפריל 1945,

"החיים שכבו בשכנות למתים"... "הצחנה מגיעה עד לב השמים, המוות צועד כגאות, ואין כוח אנושי שיוכל לעצור בידו של מלאך המוות מתברע את קורבנותיו";
הניצולים "נראים כשלידים מאין בשר על עצמותיהם"... "חיים בתוך חלאה ורחמה שאף לתארם"; "utterly broken, spiritless".²⁵

מציאות זו יצרה, מעבר להבדלי הגוונים והדגשים השונים במכתביהם של מ"שנכנסו למחנות הריכוז וההשמדה מיד עם שיחוררם, קו משותף של תדהמה תצווה.

לעומת זאת, מי שהגיעו למחנות לאחר מעשי ההצלה והשיקום הראשונים, נתקלו בתופעות, שאת הסיבות להן הבינו להלכה בלבד, באורח רציונאלי, לפי מה שהיה ידוע להם; ואין להשתוות למי שדרך בגיתנום בטרם כבתה בו האש; והיה עד לחוסר המשמעות של המוות, לאדישות כלפי הזוהמה, לטירוף הרעב.²⁶ על רקע זה מובנת התרגשות הרבה של הדב י. לוי, למשל, מפגישתו עם קבוצה של ציונים בתוך כרגן בלזן, עוד לפני שגמרר סחות הצבא לפנות את המתים. חודשים שלווה לאחר מכן היחס לאותה התארגנות ציונית שונה למדי: גרוש פחות, מתפעל פחות, תובע יותר. שכן בתקופה הסמיכה לשיחורר נמדדו התופעות החיוביות והשליליות כאחד באמת מידה שונות ובסטנדרטים יחידים של התנהגות אנושית.²⁷

כאמור, היו רובם המכריע על בני "דור" השליחים הארצישראלים הראשון חיילים עבריים, ששידתו בצבא הבריטי. אומנם הראשונים שבהם לא הגיעו למחנות באפריל או במאי, אלא רק ביוני, ושליחותם לשארית הפליטה היתה ייחודית בתוך השליחות הארצישראלית כולה. בהקשר של ההיבטים הנדונים במאמר זה היה ייחודה בראשונה, בספונטאניות שלה ובעיתותיה.

החייל הראשון, שיצא בשליחות המרכז לגולה לאוסטריה ולבאוואריה, היה מ"שין האוור. חייל ב"R.A.F., שרכש גיסיון בפעילות דומה באיטליה.²⁸ לאחר מאמצים עקשניים, השיג ב"7.6.45" מהצבא האמריקני אישור מעבר מאיטליה לאוסטריה. הוא ניקד באינסברוק ובזאלצבורג, ומשם המשיך לראכאז, לפלדפינג, מינכן ולמחנות קטנים נוספים בבאוואריה. היה זה הביקור הראשון של ארצישראלי במחנות המשחררים. הוא התקבל בהתלהבות אצל הפליטים, שמצאם "צמאים

לחדשות, מתגעגעים לשמוע ממשפחותיהם, חרדים לשמוע על סיכויי ההגנה והרפואה... וקוקים לעצה ועזרה - והם רעבים".²¹

הד"ר, שכתב לטוכנות ב-20 ביוני, מדגיש את הבטיחות והחששות של הניצולים את המחסור בביגוד ובמוון; את חוסר ההבנה של השלטונות הצבאיים לבעיית שיכונם של היהודים במחנות משותפים עם "בני ארצם" (במקום עם יהודים אחרים)²² ולצורך לתת להם יחס מועדף לאחר מה שעבר עליהם בשנות המלחמה את סימני השאלה של הניצולים לגבי העתיד; ובעיקר - את חוסר הודאות. הנ"ל לגבי גורל בני המשפחה. שאלות אלה חוזרות ברוב המכתב של מכתבי החיילים שהמגיב הבולט ביותר בהם הוא הזעזוע שגרם להם המיפגש עם סבלם יהודי אירופה בימי השואה ועם המצוקה שעדיין חיים בה הניצולים.

הצי שנה לאחר מכן הגיעו השליחים הראשונים מטעם הטוכנות היהודית אל מציאות שונה לגמרי. תבאי החיים שופרו בהרבה, הניצולים החלו להתארגן מבחינה פיסית, האוכלוסיה גדלה עם בואם של יהודים ממזרח אירופה. והסיפור בפליטים "התמסד" במידה רבה. כתב חיים תופמן:

"לא מצאנו... לוח חלק. לא התחלנו את עבודתנו במעשה בראשית; אלא היינו צריכים ללמוד ולהכיר את ההתפתחות שחלה בשבעת החודשים האלה בתוך שארית עמנו ולבנות על מסד שלא אגחנו יצרנו..."²³

נוסף על כך התפתחה במחנות, במקביל להתאוששות הפיסית, פעילות פוליטית אינטנסיבית, שלקחו בה חלק השליחים והניצולים כאחד. רוב השליחים, שהגיעו מטעם הטוכנות, היו שליחים של תנועותיהם, שנבחרו לשליחות על פי מפתח פוליטי²⁴ - עובדה שגרמה לחלק מהם לשקוע בעיסוק רב בענייני התנועות והבעיות פוליטיים עם שליחים אחרים. היו, כמובן, גם אחרים, שהתעללו על המאבק התנועתי תוך תודרה מתוצאותיו הצפויות. דבוייהם רק מדגישים את התוצאות החמורות של הפוליטיזציה במחנות. הם מתריעים חוץ החרע, שאם לקשיים המצויים יתווספו "חשבונות מפלגתיים",²⁵ תתפזר שארית הפליטה ויתמוטט הרצון לעלייה, והאחריות לכך תהיה על הישוב. טענה זו מעניינת במיוחד לאור ה"תקווה (ה) גדולה" של "התפרצות לעלייה",²⁶ שמבטאים השליחים המקורמים בתחושה של "שיגסה בלתי מצויה",²⁷ שהגשמתה תלויה ביכולתו של הישוב לקלוט את שארית העם, לטפחה, ולהתמודד עם הקשיים הכרוכים בעלייתה.

לצורך ניתוח ההבדלים בין שני "דורות" השליחים, מעניין לחלק את תדמית הניצולים, כפי שהתפתחה בעיניהם, למספר קטגוריות. זאת למרות ששתי הקטגוריות הראשונות אופייניות רק למציאות ששדרה במחנות בתקופה המאוחרת יותר. תקופת השליחים בני ה"דור" השני, שכן, עצם התלויה לקטגוריות כמו גם ההשקפה והאות ביניהן, מאירות את התדמית הכוללת, שנוצרה בקרב שני ה"דורות".

"ה"בלתי מאורגנים" לעומת חברי התנועות החלוציות

הבחינה זו בין חברי תנועות היהודים לא מאורגנים היתה שכיחה למדי, בעיקר בקרב השליחים מה"דור" השני, ובאה בה לידי ביטוי דעתם השלילית על ניצולים, שאינם חברי תנועות חלוציות.

הפליטים הבלתי מאורגנים, ובתוכם, בעיקר, "אנשי הקצטים", מוגדרים כ"חלק המגורר" "אלמנט קשה מאוד... ולעתים בלתי מרוסן ומספקר",²⁸ אשר "להחזיר להם צלם אלוקים זה כמעט דבר בלתי אפשרי בעולם הזה".²⁹ לעומת אלה מתארים חברי הקיבוצים והתנועות החלוציות כ"פינה הסימפאטית ביותר", שבה נבדלה תרבותיות יותר מסודרת³⁰ ואווירה שונה של עבודה, חלוציות, רצון לעלייה. ולקוח זו היתה, ככל הנראה, אחד הגורמים להתרכזות השליחים המאוחרים בחברי התנועות החלוציות ולסיפול שטחי יותר מצדם (אולי אפילו להזנחה) באחרים. בדצמבר 1945 כתב השליח עמרם צירר לארץ:

"היום נפגשתי בפעם הראשונה עם שארית הפליטה בגרמניה. אמנם בימי היותי בפרנקפורט נפגשתי פה ושם עם יהודים צודדים, ... אשר 'אורגניזציה' בפרנקפורט, מחפשים וסחם מסתובבים... אני הייתי בבגדים אורחיים, וכשאמרת להם שאני מארץ ישראל - לא עשה הדבר כל רושם עליהם. בטחוני שחשבו אותי כאחד כמנהגם. הלבשתם של אותם 'הנודדים' טובה, ובמקרים רבים טובה מן התלבושת שלי. כאלה ישנם רבים בכל ערי גרמניה. אך לא על אלה ברצוני לדבר..."³¹

תגובתו של צירר למיפגש עם ה"נודדים" משקפת גם את ההתרכזות בחברי התנועות החלוציות וגם התרשמות שלילית, המבוססת על גישה סטריאוטיפית לאותו חלק בלתי מאורגן (וכתוצאה מכך גם בלתי מטופל) של שארית הפליטה. לכן "לא על אלה" ברצונו לדבר, אלא על האחרים - החלוצים בהכשרות ובתנועות. ואף שבינן יולי לדצמבר אכן חל שיפור רב במצבם של הניצולים במחנות, ברברים ניגוד צורם לגישה הראשונית של חברי המשלחת של החי"ל למחנות בדרום גרמניה, המישה חודשים קודם לכן:

"במשך 'שנים' כולם ידעו רעב והרעבה ועכשיו, 2,000 הקלוריות שהם אמורים לקבל מידי יום, אבל לא תמיד מקבלים, אינן מספיקות לצרכיהם... בבמבט ראשון האנשים במחנות, לעתים קרובות, אכן אינם נראים רע כל כך. אבל לאמיתו של דבר, הם אינם כשירים כלל מבחינה פיסית. הם פשוט 'תפוחים' (puffed up)..."³²

חלק מהגורמים לתגובתו הנוכחית של צירר על ה"נודדים" יש לזקוף לעובדה, שכאשר הגיעה המשלחת הארצישראלית לגרמניה, וצירר בתוכה, שוב לא היה

זה אותו מצב היולי, שאליו הגיעו החיילים שליחי ה"דור" הראשון פעלו בתקופה, שבה עדיין היתה שארית הפליטה בגרמניה, בלתי מאורגנת וגם הומוגנית מבחינה זו שאנשיה היו כולם ניצולי מחנות דיכור והשמדה, ולא היה מקום לחלוקתם למאורגנים ולבלתי מאורגנים. ואילו שליחי ה"דור" השני באו אל מציאות של אוכלוסיית ניצולים מגוונת מבחינת קורותיה, הן במלחמה והן לפנייה, ומבחינת אירגונה הפנימי. לפנייהם עמדו תפקידים מוגדרים מראש, שמוקדו את תשומת לבם בחלק המאורגן של שארית הפליטה, ובעיקר בתנועת החלוציות. אף שיש להניח, שגם השליחים מן ה"דור" הראשון הרשפפו מן ההתנהגות ה"ציונית" במובן זה, שחיששו קשר עם ניצולים בעלי מוטיבאציה ציונית, הם בשל אופיה הסוגה של השליחות ב"דור" הראשון, לא היתה חלוקה כזאת רלוואנטית.

ב. היירארכיה ערכית ואיכותית בקרב הניצולים

חלוקה נוספת, שמשקפת בהתבטאויות שונות של "דור" השליחים השני, היא בעלת אופי ערכי היירארכי: "אנשי הקצטים"; רפסריאנטים מברית המועצות פרטיזאנים; אנשי תנועות נוער מהתקופה שלפני המלחמה. ראשונים בסולם הערכי הם חברי תנועות הנוער, שהיו מאורגנים גם במלחמה המלחמה לפחות לפנייה; אחריהם הפרטיזאנים; ובעקבותיהם הרפסריאנטים מברית המועצות. ניצולי מחנות הריכוז וההשמדה - "אנשי הקצטים" - הם האחרונים בסולם ערכי זה, ועל פי רוב מוגדרים כגורם בעייתי מאוד, קשה לטיפול, ללא "הבנה סוציאלית", שממנו עלולים להיווצר "קשיים רבים, לא רק בבוא האנשים לארץ, כי אם גם במחנות כאן". בודב המכתבים מובעת הכנה לסיבות, שהביאות למצב זה. "איך אני בא להאשים חלילה איש מהם" - כותב שליח מפרנוואלד - "אני רק מציין את הרקע שעליו גדל כאן הנוער... כל האימה של גיהנום ההשמדה בשקפת מפניהם" - כותב שליח אחר, וגישהם ה"אסוציאלית" לחיים נובעת מתוך "ביטחון מוחלט שאדם לרעהו זאב הוא, לא איהו דבר יפה גרוע מואב, זאב מוויין בדעת, בשכל". אולם, על אף הנסיגות להסבר משלפיהם המכתבים בדרך כלל דימוי כוללני וסטריאוטיפי, שיוצר דיכוטומיה בין "אנשי הקצטים" ובין האחרים, ולמרות שגם לגבי הניצולים האחרים ישנה, כאמור, היירארכיה ערכית פנימית, הרי ניצולי מחנות הריכוז וההשמדה מוכללים בקטיגוריה אחת, בעייתית וקשה במיוחד, ומולם מוצגים הפרטיזאנים הרפסריאנטים בקטיגוריה שנייה: "תומר אנושי שאפשר להדבר איתו, לחנך אותו. גם עליהם עברו צרות רבות ואומנם גם ביניהם יש דמורליזאציה... אבל אין כל דמיון ביניהם וביני אנשי הקצטים". גם ההכנה לגורמים לאותה חדמית מכלילה של "אנשי הקצטים" היא דציונאלית בעיקרה, וחטרות בה האמפתיה והאפטימיות, המצויות במכתבים של שליחים מקדומים, שנתקלו בתופעות דומות של דמורליזאציה וניחון מסוים אך טענו בתוקף, כי "זהו שגיאה להסיק מסקנה מהמונח הכללי, שאנשים

אלה חסרי תקווה מנקודת ראות מסוימת... כאמור, לא יכלה חלוקה ערכית-היירארכית מסוג זה לשדור אצל "דור" השליחים הראשון, משום שבתקופה הראשונה שלאחר השיתור, במהלך קיץ 1945, היו כל השרידים שנתגלו בגרמניה למעשה "אנשי קצטים". אך עובדה זו, בהצטרפה למציאות הקשה, שנתגלתה בגרמניה, ובחייבה את השליחים הראשונים לטפל בכל אוכלוסיית המחנות באותה אינטנסיביות, השפיעה, לדעת, בטוח הארוך, על דאיתם הסוללת והמאוזנת יותר את "אנשי הקצטים". ואומנם, תדמיתם של אותם "אנשי הקצטים" (שהיו או למעשה כל יושבי המחנות), כפי שהיא משקפת בכתבי השליחים מה"דור" הראשון, שונה בהרבה מתדמיתם המאוחרת יותר בעיניהם של שליחי ה"דור" השני (שביניהם כבר היו רק חלק מאוכלוסיית המחנות).

ג. מרכיבי הדימוי של "אנשי המחנות"

ניתוח המוטיבים המרכזיים, שהרכיבו את תדמית הניצולים בעיני השליחים, מחזק את המסקנה, שההיבט הציוני התנה מראש את אופי הקשר עם שתי הקבוצות ושתדמיותיהן נוצרו מתוך התייחסות לניצולים במכלול אחד, ששילב את התאמתם לעלייה עם תכונותיהם כבני-אדם סתם. שכן הקריטריונים, שלפיהם נבנתה שארית הפליטה, טובים סביב ציד אחד - החשש לפתיח התנועה הציונית. שישה מוטיבים מרכזיים חוזרים וגשנים בתומר המקורות: היחס לעבודה; החוסן המוסרי (במובן של היחס לזולת ולחברה, ההתייחסות הערכית למעשי קרמה, גניבה וכו'); מציאותם או העדרם של אידיאלים; תחושת "מגיע לי"; אמונה ציונית; תוכת היישוב כלפי השארית.¹¹ בכל אחד מהמוטיבים שבים ועולים ההבדלים בין שני "דורות" השליחים. אצל השליחים המאוחרים רב החשש מקליטתם בארץ של מועמדים אלה; הם נטו לפתח תדמית שלילית יותר על הניצולים והיו ביקורתיים יותר כלפיהם, בעת שבחנו אותם בתורת מועמדים לעלייה. שבה ועולה בכתביהם, אם כי בעצמות שונות, ההמלצה, ולעתים התביעה, להעלות קודם כל את חברי התנועות החלוציות. אצל השליחים המוקדמים רבה יותר האמונה בכוחם של הפליטים לחזור לחיי יצירה. תדמית הניצולים בעיניהם חיובית ואפטימית יותר, ומסקנותיהם מתופעות שליליות בקרב הניצולים, חברתיות ומוטריות, הופנו כלפי פנים: כלפי עצמם וכלפי היישוב הארצישראלי בתביעה למאמץ מגבר בשיקום, בחינוך ובקליטה.

ב-11.6.45, מדווחים דוד שאלתיאל ורות קלינגר לשרתוק¹² ולדובקין¹³ על קבוצה ראשונה של ילדים ממחנות הריכוז בגרמניה, שהובאה בידי הברת "אז"ע" לצרפת, בתורת מיקלס-ביניים עד לפלייתם ארצה.¹⁴ לאחר הפגישה עם הילדים

ועם המבוגרים שליוו אותם (חזרו אחר כך לגרמניה להמשך פעולת הסייע) ולאחר דיווחים שקיבלו על המצב בגרמניה, מתרשמים שאלתיאל וקליגר, כי "גרמניה היא כיום המקור הגדול ביותר לעלייה לארץ-ישראל והחומר האנושי הוא פתרון ציוני" (ההדגשה שלי - ע.פ.); כי זוהי "שנסה בלתי מצויה לעלייה המונית"; אולם עם זאת, וניצולים, "כוחם הגופני והמטורי, הנהש כל כך", שאם לא תהיה תקווה מעשית-ממשית לעלייה, לא יוכלו לעמוד מול הלחץ המופל עליהם מצד ועדות הריפורמאציה השונות, יחדיו לארצות מצאם ויאברו לציונות.⁹⁹

שלושה חודשים לאחר מכן, ב-11.9.45, מדווח דוד שאלתיאל בעל פה לשיבת מוכיות מפא"י על פגישתו עם ניצולי המחנות שהגיעו לצרפת. הדיווח קשה וחמור ומשקף את אכזבתו העמוקה משארית הפליטה, לאחר התקוות הרבות מבחינת המטרות הציוניות, שתלה בה בדו"ח הקודם.

התרשמותו הקשה של דוד שאלתיאל בספטמבר מאותו "טיפוס של בן אדם הבא מהגירוש"¹⁰⁰ ועם זאת התיאור האמביוואלנטי של הניצולים¹⁰¹ משקפים את ציפיותיו הגבוהות משארית הפליטה לגבי התפקידים שיעדו לה במדיניות הציונית לאחר המלחמה, ואת חששותיו ואכזבתו מיכולתה להגשימה בדו"ח בלס גם הדימוי השלילי החמור, שנוצר בחודשיו באשר לאופיים של רבים מהנשארים בחיים ולרמתם המסודית:

"אני מאמין שאלה שנשארו בחיים הם היו, כי הם היו אגואיסטים, ודאגו קודם כל לעצמם."¹⁰²

תגובתו של דוד שאלתיאל קיצונית, אולי, בביטוייה החריפים, אך היא אינה יוצאת דופן.¹⁰³ כתב שליח אחר:¹⁰⁴

"...הם התגלו למראה מוות, דרכו על זרועים ועל מותם רוגש לעזור לזולת כמעט שנעקר מנפשם."

הדברים מנוגדים כל-כך לדגש השונה בדברי של דובקין, למשל, שלאחר שפגש בכל מקום את "מועקת הבריוח והיאוש"; את הרצון לדעת "מי חי, מי מת"; את חוסר הוודאות לגבי הצחיד; את חוסר התקוות שבשיחזור, שעדיין אינו חופש; הרגיש

"שבתוך שארית הפליטה יש אנשים, אשר גם הקרמאטוריון זיקק את נפשם, הם מדברים ויבוד ציוני כזה, שאינני יודע שום מסיבה, שום אדם העולה עליהם."¹⁰⁵

שאלתיאל מדוע למצב הקשה בגרמניה ובטוח, שיש לעשות הכל כדי להוציא

את האנשים מהמחנות ולהעלותם ארצה. אולם עם זאת, בעקבות פגישתו עם קבוצות הניצולים¹⁰⁶ הגיע למסקנה, שיש להפלות קודם כל את יוצאי התנועות התלויות, ולא, כפי שנהגו עד כה, לתת זכות קדימה לעלייה לבאים מהמחנות. העובדה שאדם היה במחנה, לא יכולה להיות מספיקה לשלוח אותו לארץ ישראל.¹⁰⁷ וזאת מתוך החשש לגדל הארץ, מהסכנה שבקליטתם. בדומה לכך מתאר י.ב. מברגן בלון את ה"ערות התלויות" של העור המאורגן בתנועות הנוער, נועד ש"ייתיה מוכן לתפקידים שמחכים לו בארץ", לעומת המקומות האחרים בשטח הכיבוש הבריטי, שבהם "ההפך הוא מזה", וכל פליט אינו "חושב על הכשרה לקראת עתידו בארץ", אלא שקוע ב"שוק" ו"הרצון הכבד הוא לאגור משהו".¹⁰⁸ המודעות וההכרה בחובה היישוב לניצולים ובכך, שתנאי החיים בגרמניה קשים ביותר, אינן משנות את הביקורת הקשה על אנשי המחנות, שאלתיאל מתקשם על "הדרישות שלהם - כל העולם חייב להם, היות והעולם אינו מכיר בהם, או עם ישראל חייב להם, הכל צריכים לתת להם" ומכך, שהניצולים "מתארגנים בסיסמה שלא עשו די להצלחם, ואין עושים די לעזור להם". לדעתו, "אנשים אלה צריכים להרגיש שאין להם מה לדרוש בכלל. הם צריכים להרגיש יחס של הבנה, של חיבה, גם יחס ללא רחמים, עליהם לדעת שהם צריכים לעבוד, אחרת ימותו בדעב, יתחילו לגנוב - ילכו לבית הסוהר, אחרת זה יהיה דבר נורא בארץ."¹⁰⁹

בחריונות שונה מצויים מוטיבים אלה במכתבים רבים של שליחים בני ה"דור" השני: "אנשי הקצטים" הם אנשים ש"רמאות, גניבה, רצח - הם דברים שהתרגלו אליהם, ובכלל אין ביכולתם לחשוב כמושגים אחרים". "ישנן שתי תאוות שאינם יכולים להתגבר עליהן: לאגור... ולנדוד".¹¹⁰ ואילו העבודה שנואה עליהם. "אם בהכשרה ניכר רצון לעבודה, הרי כאן [במחנה צילשן - ע.פ.] ממש ההיפך, כאן נרדפה ממש של אלפים החיים ללא מעשה".¹¹¹ ו"יש גם האומרים שאינם רוצים לחפש יום עבודה עם הגיעם ארצה, כי עבדו מספיק בהיותם בקצ"ט".¹¹²

השוואת התרשמותו השונה של שאלתיאל ביזני ובספטמבר סותרת, כביכול, את התנועה, שהמפגש המאוחר הוא הגורם לתדמית השלילית של שארית הפליטה; אולם זוהי אך סתירה לכאורה. שכן דוד שאלתיאל לא היה במחנות בגרמניה לאחר השיחזור.¹¹³ בהתיישמותו הראשונה גיוון מדיווחים של שליחים (בני ה"דור" השליחים הראשון), שהתלהבו מההתעוררות הציונית שמצאו בקרב הניצולים. ואילו הדו"ח השני נכתב לאחר שנפגש עם קבוצות של ניצולים בצרפת. היו אלה פליטים, שהגיעו ממקומות שונים באירופה לשווייץ לבלגיה ולהולנד, שהו שם במחנות מעב שונים והועברו לצרפת בידי שליחים של המשרד הארצישראלי בפאריס כדי שיעלו ארצה.

מסתבר אפוא, שלאחר שנתעוררו התקוות הגדולות ביזני כתוצאה מדיווחים מכלי שני ובלא שנתונה המצב בפועל, נערך המפגש הישיר הראשון, גם מאוחר וגם מתוך למחנות, עם אנשים, שהיו אומנם משוחררים, אך למעשה, כפי שאמר ד"ר זלמן גרינברג:¹¹⁴ בכינוס הניצולים בקנט אטיליאן, טרם הבינו את

משמעות החופש הזה לגביהם? ופוד, דוד שאלתיאל לא ראה את המחנות כלל; לא את הצדדים והזוויות ומעוררי התקופה שבהם, לא את התנאים שבהם היו והתפקוד אנשיהם, ובחזאי לא את המציאות הראשונית, שמתוכה קמו ההתארגנויות החינוכיות, התרבותיות והציוניות, ומתוכה נולדו גם תופעות של חוסר אמון סוסאלי באדם ופריקת עול של מוסר חברתי.

ייתכן שפגישתו, מחוץ לגרמניה ובמנותק מהמחנות, עם פליטים שהגיעו לצרפת - חלקם מאורגנים בתנועות או בקיבוצים (קיבוץ בוכנוואלד, למשל) וחלקם יחידים או קשורים קשר מקרי - היא שהביאה אותו להכללה כה דיכטומית בדבר גיצולי התנועות לעומת גיצולים אחרים ולשינוי כה דראסטי בדעתו על הפוטנציאל הציוני, הטמון באנשי המחנות, בין יוני לספטמבר.

המוטיבים שצוינו לעיל מצויים גם בדיווחו של דובקין על ביקורו במחנות שנערך בחודש יולי 1945, וגם במכתביהם של החיילים הארצישראלים, שליחי ה"דור" הראשון. אלא שהפרשנות, שניתנה למוטיבים אלה, וההערכה הכללית של שארית הפליטה ושל הפוטנציאל הטמון בה לציונות, שונות חלוטית שינוי:

הדו"ח, שמסר דובקין ב-5 בספטמבר 1945 (כלומר שישה ימים לפני דיווחו השני של שאלתיאל) לועד הפועל של ההסתדרות, שונה לחלוטין מהדו"ח של שאלתיאל, והוא משקף את הרושם הקשה, ששטה עליו הביקור במחנות, מכיוון שונה לגמרי: דובקין מוטרד ומדאג ממצבם של הגיצולים בגרמניה. "אין הם חיים, רעבים ללחם, מתהלכים יחפים, לא לבושים, חיים חיי אסירים..." מיהס השלטונות הצבאיים אליהם, שלדעתו יילך ויחמיר (בעיקר בגלל ההתקרבות הבלתי גמנעת, לדעתו, בין החיילים האמריקנים והבריטיים ובין האוכלוסיה הגרמנית) ומכך, שעד כה טרם הגיעה משלחת ארצישראלית למחנות. נקודה זו חוזרת ונשנית לאורך כל הדו"ח. דובקין רואה את היישוב בארץ ואת העם היהודי בכלל אחרים לשארית הפליטה, ובניגוד לשאלתיאל, הוא רואה את היישוב אחראי לתוצאות של העדר משלחת גרמנית שלו במחנות כארבעה חודשים לאחר השיחזור:

"...אין לתאר דבר זה במלים. לא נפגשתי עם אנשים שלא אשמע טענה זו מפיהם, בלי כל יוצא מן הכלל. לא היה מחנה, לא היה מקום ריכוז שלא היתה טענה זו בה (1). לשחתכנסה הוועידה במינכן שאלו: אין זה יכול להיות שכולם באו, ואתם לא באתם, אתם לא הייתם? חלק מהאנשים שהיו במחנות הלכו בחזרה לפולניה ולתונגריה, לא בגלל התנאים השחורים במחנות, אלא מפני יאוש מהעם היהודי, הם החיאו את מהדמוקרטיה בעולם מהעם היהודי ומהיישוב בארץ, רק בגלל זה..."

גם בהיתקלו בתופעות של דמתיולוגיה ומוסר ירוד, מדגיש דובקין יותר את מה שגוראה לו כסיבה לתופעות אלה, ואינו מסיק מכך מסקנות על אופיים ורומחם המוסרית של הגיצולים. גישה זו בולטת אצלו לגבי הילדים, שבאשר

החונכים ולשיקומם מודאג ודובקין במיוחד, אך גם לגבי המבוגרים. לדעתו, הסיבה לגיבויות של כמה מיהודי המחנות ולהשתלבות חלק מהם בשוק השחור בגרמניה נעוצה בתנאים שבהם הם חיים, במחסור באוכל ובכלי אוכל: המגשה חודשים לאחר השיחזור, וגם בשהייה בחוסר תעסוקה במחנות ללא פיתרון נראה באופק. בניגוד לשאלתיאל, דובקין אינו מסיק, שיש לתת זכות קדימה לעלייה לאנשי התנועות החלוציות. מסקנתו מופנית כלפי פנים: כלפי היישוב הארצישראלי העם היהודי בכלל, שעליהם נטלת חובה עצומה למצוא דרך-אל לבם של הפליטים, המבוגרים והילדים כאחד, באמצעות שליחי שליחות מתמדיים רבים ככל האפשר, שידעו להתקשר עם הפליטים "קשר אמת, אם ורק" להבין אותם, הם עלולים להיות תגובות כזאת, שעלולה להוציא אותנו לדרך המלך שלא פלננו."

השימוש בדוגמאות של דובקין ושאלתיאל מעלה קושי מה מבחינת מטרת המאמר, שכן שניהם אינם שליחים "רגילים". שניהם נשאו בתפקידים מיוחדים, וככל הנראה נבשו השקפותיהם על שארית הפליטה גם בהשפעת תפקידיהם. אולם החומר עולה, שמלבד השפעת התפקיד (שקשה לבהדה בדיוק, כמו שקשה לנתק את מרכיב האישיות בתדמית הנוצרת) התגבשו אצל שני אישים אלה עמדות, תרומות והשקפות, התואמות את ה"דור", שאליו השתייכו מבחינה כיוונית; והן מבטאות בהמצית, מה שמביעים שליחים רבים אחרים מאותו "דור". גם ההבדל, המהותי כל כך, בהשקפותיהם הוא הוכחה לכך, שלא התפקיד והמשפיע העיקרי על התדמית הנוצרת, שכן מבחינת עיבוד העלייה היו התקדימים מוטיבים דומים, ובכל זאת הגיבו אחרת.

עוד, השקפתו של דובקין על שארית הפליטה גובשה כבר בקיץ-סתיו 1944, אחרי ביקורו בספרד ובצרפת. לדעתו היתה השפעת הפגישה המוקדמת, הסדארי-מית, עם גיצולי השואה חזקה יותר מהשפעתן של תופעות שליליות, שבהן נתקל אחר מכן, ולכן לא זו בלבד שלא שינה את דעתו, אלא גם פרשנותו לתופעות המסקליואציה, שבהן נתקל, והשפעה מאותה חתושה ראשונית חזקה, שנצרה בו ימים הפגישה הראשונה. שאלתיאל, לעומת זאת, לא נפגש בפועל עם גיצולי המחנות, כאשר גיבש את השקפתו הראשונה, כפי שבאה לידי ביטוי במכתבו. הוא דיווח על התרשמות, שהועברה לו מידי שליחים שהיו במקום. כלומר, הוא לא חווה את חווית הפגישה המוקדמת, ולא נוצר בו המישקע של העמידה החשופה, פנים מול פנים, עם מוראות השואה. לכן שייך שאלתיאל, מבחינת התבטאים שבהם עוסק המאמר, ל"דור" השליחים השני.

כאן שדובקין ושאלתיאל, עם שהם שונים מהשליחים הרגילים, הרי השקפותיהם יוצרות ומחוקות את הנחות המאמר - מה, גם שאין הן יוצאות דופן, אלא משלימות העמדות והתדמיות של השליחים ונאחרים מאותו "דור".

כך נמצא בדברים באותה רוח, שבה דיבר דובקין, אצל שליחים רבים נוספים. ה"דור" הראשון, גוסבים, למשל, בדיווחו לוועד הפועל של ההסתדרות על נשמתו מפגישותיו עם שארית הפליטה "מסכם את החלק, שבו עסק בבעיות

מסורות בקרב הניצולים: "אינני חושב שהתופעות השליליות הללו צריכות להביאנו לידי יאוש ולידי מחשבה שלא צריך להעלותם ארצה, אלא לידי הכרה, שהכרחי לחפש רכיבי קליטה חדשות, כי הם באמת סבלו הרבה..." גם חברי משלחת החיילים למתנות מתארים בדו"ח מקיף על המצב במחנות, שנכתב באמצע יולי 1945, את הדמורליזאציה והמוסר הירוד, שמצאו אצל חלק מהניצולים כתוצאה טבעית ומובנת לאירועי חייהם; והם יוצאים בתוקף נגד הסקת מסקנות מתופעות אלה לגבי יכולתה של שארית הפליטה להשתלב מחדש בחברה ויצרת. כמו דובקין, גם המשלחת אינה מסיקה, שיש לברור את העולים בקפדנות יתר, אלא מסקנתה היא כלפי פנים. כלפי החיילים כנציגי היישוב, וכלפי היישוב כקולט:

מין הדיון עולות מסקנות מספר: "ההתניה הציונית" הייתה משותפת לכל השליחים הארצישראליים, ללא קשר לגודל בואם למחנות, והיא חלק אינטגרלי מעצם רעיון השליחות לגולה. השליחים היו ערים לחשיבות המדינית העצומה, הטמונה בשארית הפליטה, ומערכת היחסים בינם לבין הפליטים ובנתה על בסיס ראשוני מרבן מאליו של אינטרסים משותפים ושאיפות ציוניות משותפות. בעוד שמתנדבים לא ארצישראליים, יהודים ושאונם יהודים, באו למחנות השליחות מוגבלת, שעם סיומה ניהו מוהאנשים שבהם טיפלו ומבעיית הפקורים בלתי הרי לגבי הארצישראליים היה עתיד הפקורים היהודים, לאוד התקווה שיתקמו חלק חשוב בעתיד היישוב, משולב בעתידם שלהם. עובדה זו אכן התנתה מראש את היחס לניצולים, שנבחנו באמות מידה של התאמתם לחברה הארצישראלית ולמאבק הציוני, ויצרה גם התייחסות כוללת שארית הפליטה אל גורם, העשוי להצמיד את היישוב הארצישראלי ואת התנועה הציונית כולה אל מטרותיהם, או להכשילם. אולם אין פירוש הדבר, שעובדה זו הכבידה בהכרח על הקשר שבין השליחים לניצולים. היא גם לא הייבה בהכרח את היחס אינסטרומנטליסטי אליהם. שכן דווקא ההתניה הציונית יצרה ספה משותפת עם שארית הפליטה, בנתה יעד משותף ומטרה ללכת לקראתה. לכן, לבדלו הארצישראליים משליחים של סוכנויות התנדבותיות כלליות ואף יהודים יהודים אחרים. רוב השליחים היהודים, שאינם ארצישראליים, הבינו שפאת הניצולים, ומבחינת המנטאליות אפשר שהיו קרובים להם יותר מהארצישראליים, שבאו מאווירה של "שלילת הגולה", אך עורתם, שאין לגרוע השליחות, התמקדה (מלבד הסיוע הפיסי) בתמיכה רוחנית ודתית. הם לא יכלו להתייחסוה לאחת השאלות, שהטריחו את הניצולים יותר מכל גם בתקופה שזוהה לפני שהתגברו על המחסור במזון ובלבוש, ויותר יותר ככל שעבר הזמן. השאלה "לאן?"

הרצון לחיות עדיין בוער באנשים אלה... ואם רצון זה לחיות יכול לערערים יצירתיים, כחוו יכול להיות עצום..."

ייתכן שההבדל הגדול ביותר בין השליחים המוקדמים ובין המאוחרים היה מסקנתם לגבי הרוב. אומר שאלתיאל בדו"ח השני (מספטמבר): "...האנשים הרעים הם מיעוט, רוב האנשים הם אדישים, שילכו גם אתם - עם הידעים ע.ק.), אם יתשובו, למשל, שעל ידי כך אפשר לקבל רירות, אך אם ירגישו שליליות המאורגן יש כוח, יצטרפו ליישוב המאורגן". דעה זו מתקשרת לדעתו, שאין אמונה ציונית בקרב הפליטים, ולכן מי שיצאו מגרמניה "הם מועמדים לעלייה במשך תודשיים או שלושה, כל עוד אינם מתמצאים בתנאים המקומיים, אך זה הם נכנסים לכלכלה השחורה..." דעה זו משקפת גם בדברי שליחים אחרים, בני ה"דור" השני, המסיקים כי "איש המחנה מחוסר... אידיאלים ואמונה באידיאלים... אין לו כוח ואין רצון למלחמה", והציונות שלו איננה מתוך אהבה אולוגיה, אלא היא "חיפוש אחרי ביטחון".

דובקין, לעומת זאת, מסיק, שהרוב הם ציונים במובן הבסיסי, השורש מתוך "ובחדת בחיים". וגם אם אין אידיאלוגיה ותורה סדורה בציונותם, "היהודים רוצים לעלות לארץ ישראל. הם אינם נכנסים לנימוקים מדוע הם רוצים לעלות" "בשכלים הציונות... זה עניין [של] ניסיון עצמי", כמו, למשל, אותו שכתב שניצל מתא הגאונים לאחר שכבר היה בתוכו, משום שבתא היה מקום ל-700 איש, והם היו 708, והוא אומר:

"...כאשר אני עמתי במסדרון חדר הגאונים, ולא ידעתי שאני אהיה בהם, השמונה שישארו בחיים, לא היה לי כל ספק שאני הולך להיחנק, השבתי רק דבר אחד שמובילים אותי ליהרג רק בעד פשע אחד, בעד זה שיש לנו מולדת!"

דעה זו של דובקין אינה יוצאת דופן אצל השליחים בני ה"דור" ההוא.

דעה זו של דובקין אינה יוצאת דופן אצל השליחים בני ה"דור" ההוא.

המעילות הפוליטית לעבודת השליחים במחנות בגרמניה, ככל הנראה בגלל המצב הקשה שם, בעוד שבפעילותם של אותם ציילים-שליחים במקומות אחרים, בבלגיה למשל, או בפגישתם עם "חטיבת שרידי יהדות מזרח אירופה", כבר היתה מקובלת. תופעה זו היא הוכחה נוספת לכך, שגורם הזמן היה רכיב משמעותי בהתפתחות היחס הכולל לשארית הפליטה החיילים העבריים, כמזהם כשליחים שבאו בעקבותיהם, היו בעלי מודעות פוליטית גבוהה, שבאה לידי ביטוי בפגישותיהם עם אנשי ה"חטיבה" וכן עם יהודי בלגיה. בשני מקרים אלה לא היססו החיילים לעסוק בפעילות פוליטית בקרב הניצולים, לאחר שנכשלו ניסיונות האיחוד של תנועות הנוער וההסתדרויות הציוניות. בגרמניה, לעומת זאת, ראו את תפקידם בתקופה מוקדמת זו בסיוע פסיכי ובשיקום גופני ורוחני. המצב הקשה במחנות שיכנע אותם, כי שם "ידוש טיפול ולא ויכוח",¹⁰⁰ ועיסוקם העיקרי היה אפוא הטיפול במצוקה, הקשה מכל הבחינות, ששררה במחנות. חובתם, חובת הישר, כולו כלפי שרידי העם, לא היתה מוטלת בספק, ושוב ושוב מביעים החיילים התרגשות גדולה מפגישת הפגישה¹⁰¹ בצד תיסכול, על שאינן באפשרותם לעשות יותר ועל שעזרת מהארץ ומהגיזנט מאחרת לבוא.¹⁰²

ראוי להדגיש, שאף על פי שהשליחים בני הייוד"ה הראשון היו בעיני המכריע חיילים ארצישראליים מן הצבא הבריטי, נראה שהסיבה להבדלים בתחושת שארית הפליטה נעוצה בעיקר במעמד הפגישה ובתנאי הניצולים, ולא במסגרת השליחה. שררי באיטליה, למשל, ניתן למצוא כבר בקיץ 1945 (שכפי שהוסבר לעיל, העדה 44, היה מעמד "מאוחר" לגבי השיחרור שם) התבטאויות לא מעטות ביחס ל"אנשי הקצטים", שהתרכזו באזורים מקוימים באיטליה ושהחיילים פגשו להאשונה בתנאים של איטליה, ולא של מחנות הייכוה וההשמדה, המשתרעו תדמית דומה לזו, שתיארו שליחים בני הייוד"ה השני בגרמניה. בכללו של דבר התמונה אינה אחידה לחלוטין, לא בקרב השליחים, שהיו מוקדם, ולא בקרב אותם שהגיעו מאוחר. מגוון הדעות נובע, ככל הנראה, מתנאי מחנות, סיבות, שסייגו את מסקנותי במהלך המאמץ; ואין הכוונה לטענות שיש להן משקלם, שהקדים לבוא בנה תדמית אוהדת, ומאוזנת של הפליטים.

גם אין כוונה לטעון, שכל החיילים העבריים מהצבא הבריטי, ללא יוצא דופן, היו הכללי, יצרו אותו מודל של התייחסות לניצולים. היו בהם גם מי שנתנו ספקות לגבי יכולת השתלבותה של שארית הפליטה בארץ ולגבי המצב הפוליטי והציוני.¹⁰⁴

באותה מידה היו, כמוכח, גם שליחים בני הייוד"ה השני, שפיתחו תדמית חיובית, ולפחות אהדת ואופטימיות, לגבי הניצולים, ואת האחריות לשמור ולקליטתם הטילו על היישוב, שתפקידו להצד, לשמש דוגמה ולהיות "כוח יוציא אותם (את הפליטים - ע.ק.) מהמצב הנוכחי". שכן,

היו בהם גם מי שהתמלאו התפעלות לנוכח הפגישה עם שארית הפליטה¹⁰⁵ וזכרו עמדות דומות לאלה של השליחים הראשונים. אלא שהקו המרכזי, העולה מן החומר, מעיד שאצל רוב השליחים שהגיעו מאוחר דווחים ביקורת קשה יותר כלפי הניצולים, אכזבה וחששות גדולים יותר מקליטתם בארץ. ראיתם כוללת יותר, ולעתים אף סטריאוטיפית. כביכול היתה דמותם של הניצולים טבועה בעיני רוחם מראש, עוד לפני שחיו בתוכם בפועל. עם כלל השליחים ברורה חובתו של היישוב כלפי שארית הפליטה, הרי אצל השליחים, שהגיעו בחודשים הראשונים לשיחרור חובה זו היא הבסיס הראשוני לעמדתם, והיא חלק והוצאה מהפגישה הפיסיית עם שארית הפליטה במקום המיועד. הספציפיים החיית הפגישה המוקדמת, הראשונית לפני שהשתנה המעמד והתנאי של המחנות ושל האסירים, הקלה על השליחים בני הייוד"ה הראשון, שפגשו את השבר האישי של כל ניצול, את הארעיות וחוסר היציבות, את האש לגוכה תמונת העתיד המעורפלת, את השחרור שלא הביא תקווה בפגישה וניכסוסיכית עם האנשים בתוך המחנות היטיבו להבין את הקושי העצום של הניצולים "לשוב אל החיים", וקל יותר היה להם לשקול גם את הפוטנציאל של הניצול המצוי בשארית הפליטה ככלל לנוכח קשייה, בעייתיה וחובותיו של היישוב כלשהו. שכן, כך כתבו,¹⁰⁶

on us depends the to be or not to become
the remnants of our people.

יש ברוב אנשי המחנות איזה רצון להיות אחר. יש היפרש אחרת
ורצון להאמין לאידיאל...¹⁰⁷

- 10 אלכסנדר ללאז, 27.7.45, אח"ח, 14/81 (העתק במרכז המידע של פרויקט ההעפלה 52.1).
- 11 ריצ'ארד קרוסמן, שליחות ארצישראלית, הוצאת השומר-הצעיר, מרחביה, 1947, עמ' 20. קרוסמן שהו בגרמניה עם תום המלחמה. ועסק בפיקוח על אמצעי התקשורת הגרמנית מטעם כוחות הבריית, עמ' 18-19.
- 12 Should any one still think it all no more than hatefull propoganda and lies devised to serve political ends... His inability to reckon the scope of organised inhumanity are only to be pitied.
- גילדל רפרפורט, סטודנט לרפואה בריטי, שהתנדב יחד עם קבוצה בה שמונה סטודנטים לסייע לכוחות הבריית בברגן בלזן, במאמר שכתב ל-"Middlesex Hospital Journal", ב-6.45.12. העתק המאמר בארכיון יד ושם, חטיבה 0/70, חיק 24.
- 13 Ernst Lorge, "The First Dp's", In Louis Barish (ed.), *Rabbis in uniform the story of American Jewish Military Chaplain*, New-York, 1962.
- 14 מכתבו של א.ר. קצין יהודי מהצבא היגוסלבי, שלאחר שחרורו ממחנה שבויים גרמני שימש קצין הקשר היגוסלאבי במחנה המעבד בברגן בלזן. המכתב נכתב לבני משפחתו בתל-אביב וטרנסם בדבר, 8.7.45: "כשהגעתי לכאן ב-28 באפריל בבוקר, הפסחתי שדולי, ועד היום הזה עבדתי מ-5 בבוקר עד 12 בלילה. הייתי רופא חובש, מארגן וקצין רדיפולט, ולרוב סבל...". הרב י. לוי לחבקין ולפודך הגויאיש כחזיקל, אח"ח, 14/396; קטעים ממכתב לועדה היהודית לרווחת חברי, לונדון, מאת אזרחית, עובדת רווחת היהודית בריטית בברגן בלזן, מאי 1945, ארכיון יד ושם, חטיבה 0/70, חיק 24; עדותו של הרב קלאוזנר, מתי"ב, 4(4)ב; ועוד.
- 15 "פרופ' ר"ד מר" פ. שביאווסון, דמות הפלאים של שארית הפליטה", התיאור, תשי"ט, א"ב, עמ' 1-20.
- 16 הערידה הי"ד של הקב"מ ינואר 1944, דברי אליהו גולומב, אק"מ, חטיבה IV, מיכל 8, חיק 4, עמ' 199.
- 17 עיקריה היו תביעה להעלאת שני מיליון פליטים יהודים לארץ-ישראל מיד עם תום המלחמה, תביעה להפלת השלטון על הפליטה ליד הסוכנות היהודית ותביעה לעשיית הבית הלאומי לקומנטלה יהודי.
- 18 יוסף הלר, כמאבק לשיינה-המדיניות הציונית בשנים 1936-1948, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 74.
- 19 ר' טיפול גרזה בסוגיה זו במאמרו של ידעם ויץ, "שאיית הפליטה בדיוניהם ושקוליהם של חברי הנהלת הסוכנות ממאי 1945 ועד נובמבר 1945", ילקום מאגזט, כ"ט (איר תשי"ט-מאי 1980).
- 20 דברי טבנקין בעניןל הוועדה הטי"ו של הקב"מ, אק"מ, חטיבה IV, ספר 5, מיכל 9.
- 21 דברי מ. ברטלסקי, הוועדה הי"ד של הקב"מ, ינואר 1944, אק"מ, חטיבה IV, מיכל 8, חיק 4, עמ' 220. ההדגשות במקור.
- 22 למרדכי (רוזמן) מאדס רנד, 26.7.45, אשוריצ, (2).3.32.
- 23 דברי שאול מאדירוב, פרוטוקול הוועדה הפוליטית של מפא"י, 29.4.45, אק"מ, חטיבה 2, 26/45.
- 24 בעיקר הדבר בולט אצל החיילים העבריים מתצבא הבריטי, שכבר במגישותיהם הראשונות עם הניצולים נתנו דעתם, בצד חסיו הפיסי, על השאלות הציוניות.
- 25 לפני היציאה לשליחות השתתפו השליחים המיועדים בסמינאר לשליחים. סמינארים כאלה אורגנו בידי הסוכנות, ההסתדרות, והתנועות-הקיבוציות. תוכנית הסמינאר כללה בדרך-כלל קורסים בידיעת תאריך, בהכרת מוסדות השונים של הישוב, מפתחותיו ותנועותיו, דיונים כלליים על העם היהודי, הציונות והגולה היהודית,

עידית קינן:

בין תקווה לחרדה: תדמית שארית הפליטה בעיני השליחים הארצישראלים למחנות העקורים בגרמניה, 1945

- 1 הגמיעים עם אונרריא' החלו כבר ב-1943 על-ידי ה"מועצה לפלוגות הסעד לגולה", שבראשה עמד ד"ר א. כצנלסון (גיסן) ושהוקמה בידי הנהלת הסוכנות החדש הלאומי. בתחילת המשא ומתן דובר בארצות אחרות. ליוון יצאה הפלוגה הראשונה לאחר משא ומתן מיגע באפריל 1945, ונגם זאת לאחר ותחייבות, שהמשלחת תשרת את כל האוכלוסיה, ולא דווקא את היהודים. ראה חיים יחיל (הופמן), "פעולות המשלחת הארצישראלית לשארית הפליטה, 1945-1949", (א), ילקום מדרשת, י כסלו תשמ"א).
- 2 דאה חיים יחיל (הופמן), שם. תפקידה העיקרי של המשלחת היו אירגון העלייה (הלאומית והבלתי-לאומית); הכשרה חלוצית ומקצועית לפליטים; הדרכה מדינית ותסברת ציונית; סיוע במחנות בכל תחום שיידרש. בדצמבר 1945 הניסו לגרמניה 27 שליחים. מתוכם 20 לפלוגות-הסעד ו-7 בשליחות ההסתדרות ל"החלוץ" (לעבודה בתנועות). הנתונים מתוך ד"ר על מצב השליחות של המשלחה בגולה, שחיו אריה נולני בשביל לשכת מפא"י, 1.1.46, ארכיון איתור הקבוצות והקיבוצים, חולדה, מיכל 226, חיק 8. בהמשך הגיעו קבוצה נוספת, והן הרחיבו והיגבדו את עבודת המשלחת.
- 3 במשך הזמן הגיעו לגרמניה סוגים שונים של שליחים. חלקם השתייכו לפלוגות הסעד; חלקם לימוסד לפליטה ב'; חלקם שליחי תנועות ומפלגות ילגועד ולהחלוץ. חלקם נשארו באירופה גם לאחר שיוחרום בתפקידי שליחות שונים, אך עבודתם במחנות הסתיימה למעשה עם בוא המשלחת הארצישראלית הרשמית.
- 4 ר' למשל מכתבו של מיטק (מאיר זילברטל) למאיר (יערי): "...מוכרחים להגיע שליחים. אנו הננו אנשי צבא, כל אחד יכול לעזור עזרה חולפת, זמנית, לפעמים כדי פסמית. אחרי השקמה של שנות המלחמה-זה הרבה, אך אין זו הדרך..." המכתב לא תאריך. נכתב ככל הנראה אחרי הכינוס הציוני בלונדון, אשוריצ, 27.7.45 (5).
- 6 מכתב לחבר אייזיק ברודני מאת גודסינקל, ניצול, פעיל ציוני מפני המלחמה, מכתב חולים במינור קאטולי ליד דאכאו, 11.7.45, אח"ח, 14/460. (העסק במרכז המידע של פרויקט ההעפלה, 52.1): "... חיינו בטוחים שתיכף אחרי גמר המלחמה יבקרו אותנו באי כוחן של הסתדרויות יהודיות עולמיות... עד היום אף איש אחד לא בא ואנו מרגישים אה עצמנו כמבודדים. החיילים שבאו אלינו הם תיילים וקצינים אחרים מהתשיבה היהודית, שנמצאת באיטליה. הם היו החיילים שבכלל הכניסו קרן של אור ושל תקווה בחיינו. אבל השאלה בנוגע להסתדרויות העולמיות שלנו נשארת בתוקפה".
- 7 אברהם אבן שושן, המילון העברי המדויק, ירושלים תשל"ו, המלה "תלמי" מפורשת במילון כ"דמוי", המלה "דמי" מפורשת כמושג, מרגז, אידיאות, ציון שבמחשבה. "...ואולי באמת כהה זיוו של עולם אחרי הרצח בגוף האומה השטע בשמחה; גיטלה החרות לשמוח, נפגם החוש המתפורר לינפי. שר תאבל שליט על הנשמה, משרה מרוחה, סוחט את מפיין החדות להפארת. אם יש מעט שמחה, הרי רק במגע עם מעט החיים, אשר נשארו לאומה". חילל הבריגדה, חיים בן אשד, לאשתו, 29.7.45, אק"מ, A/292/24/1.
- 9 לדוגמה דיווחו של מרסין האור מיום 22.6.45. הדיווח עובדתי, אין בו מלה או משפט שיעידו על סערת הנפש. למרות זאת היא ניכרת מתוך הדברים. אק"מ, 226/1621.

"החלוקה"; קורסימ בטנה ובשיקום ובשיטות פעולה חינוכיות, וגם בבעיות העולם, התמצאות גיאוגראפית, פוליטית וסוציאלית של השליח בנה. ר' למשל הוכיחה הסמינאר של הקהילה לשליחים, ממאוס 1945, צורה מכתבים, כרך ס', תשי"ג, עמ' 280-285. כמו כן, הודיעו השליחים בידי מחלקה מיוחדת, שהוקמה לשם קשר עם השליחים, בכל אחד מהנושאים שעסק בשליחות.

26 בן ציון ישראלי במזכירות מפא"י, 10-8-45, אמצ"ע.

27 המונח "ספונטאני" אינו בא לומר, ששליחות החילים לא הייתה מאורגנת. אדרבא, היא אורגנה בדקדקנות בידי המרוב לגולה ועד הבריגדה כן, שידלו לה עקרונות פעולה אחידים ושהחילים יתפזרו ככל האפשר במחנות. המונח "ספונטאני" בא להדגיש את המניע המיידי ואת ההתלהט הספונטאני בדבר השליחות ועזיה לנוכח המציאות שנגלתה.

28 הרב י. לוי (בכיר הרבנים הצבאיים בארמיה השנייה הכריטית) לעורך הניאיש ברטיקל, 26.4.45, אמצ"ע, S25/5242.

29 ג'רלד רפרפורט, שם.

30 שם. רפרפורט מתאר כיצד נלחמו הניצולים על כל פירור מזון, שזנבא להם בימים הראשונים, וכיצד השבו רק על עצמם, ולא היו מסוגלים לחשוב על אחרים, שלא יכלו לזוז ולהגיב אל האוכל. באותו מקום הוא מסביר, שנודשה מהמטפלים ריאוריינטציה של הסטנדרדים הרגילים שלהם, כדי להביז את האנשים אשר "סבלם הארוך והאינסופי הביא אותם להידרדרות נפשית, מוסרית ופיסית" ואשר:

The World had offered them only Misery. Why then should they care about the World?"

גישה של רפרפורט בכל המאמר אמטאנית מאוד, והוא מתאר כיצד, עם הזמן ולאחר ששופרו התנאים הפיסיים, החולים סופלו ונעלם הרעב, השתנתה החלוטין התנגותם של הניצולים, שדמלו "להראות סימנים של התעוררות מודעת של דגשות".

31 ג'רלד רפרפורט, שם.

32 ראיון עם המחברת, אפריל 1985.

33 יומנו של האוהד, 14-15.6.45. מאוסט על"פי יואב בלבר, נשאי הרגל, שליחתם של המתנדבים לעם, כרך שלישי, ירושלים תשמ"ג, עמ' 408.

34 כך אירע, שיעדים שוכנו לעתים עם משתפי פעולה נאציים, שהיו בני ארצם.

35 וינים יחיל "פעולות המשלחת הארצישראלית לשארות הפליטה, 1945-1949" (K) ילקוט פורשת, ל' (כסלו תשמ"א).

36 דיון גרוב בעניין זה ר' במאמרי "שליחות היישוב אל מחנות העקורים בגרמניה היבטים אחרים על צעדים ראשונים (אוגוסט 1945 - מאי 1946)", בעקבות הרצאה בבניט המדעי השישי ב"ד ושם, אוקטובר 1985. המאמר יסודם בספר הכינוס 37 נתן בליוורסקי (אורי) לועלים של ההסתדרות, לארזי ולמרכז מפא"י, לדוד, 25.10.45 אמצ"ע, חט' 2, תת חטיבה 9, חק' 18-50.

38 דיווח של דובקין על ביקורו במחנות העקורים לפני הנהלתם של ההסתדרות, פרוטוקול ישיבת הנהלים של ההסתדרות, 11.9.45, א' הקטורה.

39 מכתב למחלקה המדינית ולעלייה של הסוכה"י לאיי מרוח חדר, אמצ"ע, S25/5241 העתק נמסר לי בידי יודעם וייץ, ואני מודה לו על כך.

40 מכתב מאת יושבעם לביא, 2.6.46, ארצות פורשת, C.40.13.

41 למשה מיהודה, 17.5.46, אי משואה, עק/1/9.

42 מסימקה למשה, 23.5.46, ארצות התנועה החלוצית, לחמי הניאיות, העתק במרכז המידע של פרויקט ההפעלה, 44.19.

43 גורם נוסף בעל משקל הוא היכס התנועה, אך סוגייה זו נדחתה מחמת המאמר.

44 המחנה, שעליו קרא מבקש לרבה, הוא מחנה ציילסוויס, ובמקור מתרכז המכתב בקיבוץ הכשרה, שנוסד בידי אנשים מהמחנה. מכתב מפרנקפורט, 16.12.45, ארצות התנועה החלוצית, לחמי הניאיות, העתק במרכז המידע של פרויקט ההפעלה, 44.19.

45 דין והשבח של משלחת החיל, שסירה במחנות בגרמניה הדרומית מ"6 ועד 14 ביולי 1945, אצ"ע, אוסף ספקטור, העתק במרכז המידע של פרויקט ההפעלה, 52.1, (תרגום מאנגלית תרגום מילולי בידי - ע.ק.).

המראה היחפזי של הניצולים, נבע מעלייה מודרה מידי ולא בריאה במשקל, לאור שנים של רעב, דיון ג'וזף מ. שפרו, מי שזיה מנהל מחלקת הבריאות של הניצנים בגרמניה ב"1945, כותב על כך במחקר על מצב הבריאות בקהילות היהודיות בשטח הארמיה השלישית באזור הכיבוש האמריקאי. בדיחה על המחקר, מיום 22.12.45, הוא כתב שתופעה כוללת בקרב מי שסבלו שנים של רעב היא ירידה מהירה במשקל או גם עלייה מהירה מדי במשקל "אשר אינה דווקא החלמה גורמלית, אלא תוצאה של ספיגת מים על ידי הרקמה (רוב האנשים הצעירים [במחנות] נראים שמנים באופן לא טבעי)", ארצות ויח"א, חטיבת ליאו שוארץ, 27/23/678.

46 למשה מיהודה, 17.5.45, אי משואה, עק/1/9.

47 ליעקב מסימקה, 24.5.46, לחמי הניאיות, מיכל גרמניה התנועה התכתבות 1945-1949, חק' 1946-1945.

48 למשה מסימקה, 23.5.46, לחמי הניאיות, העתק במרכז המידע של פרויקט ההפעלה, 44.19.

49 למשה מיהודה, 17.5.46, אי משואה, עק/1/9.

50 למשה מיהודה, שם.

51 ר"ח המשלחת של החיל, שסירה במחנות בגרמניה הדרומית מ"6 ועד 14 ביולי, 1945, אצ"ע, שם.

52 לעומת זאת, כן מצאתי חלוקה כזו אצל עליה מוקדם באיטליה (אלכסנדר ללאר, 27.7.1945, ארצות, 14/81, העתק במרכז המידע של פרויקט ההפעלה, 52.1). עובדה חנוכית לדעתי מההקבלים בין איטליה לבין גרמניה גם מבחינת מצב הניצולים וגם לאור ההכרל בחאריכי השיחרור, של שתי ארצות אלה, היוצרים שוני בהתייחסות לאחנה נקודת זמן מבחינת היותה "מוקדם" ו"מאוחר". יש דמיון בעמדות של שליחים בני "הודו" השני באיטליה ובגרמניה, וניתן, לדעתי, להקיש בתקופה זו את הקרה בארץ אחוז לקורה ברעותה. לפיכך זאת, לגבי השליחים בני ה"ודו" הראשון המצב שונה. קיץ 1945 הוא תאריך "מוקדם" לגבי השחרור בגרמניה, אולם הוא "מאוחר" לגבי איטליה שכן, היא שחררה מוקדם יותר. בתקופה זו המצב בשתי הארצות שונה לחלוטין מבחינת מצב הפליטים, ולכן אין להקיש ארץ אחת לרעותה.

53 בסעיף זה אירדש בעת ובפונת אחת ל"אנשי הקצנים" ולחלק הבלתי מאורגן של שארית הפליטה, מניח, שכאמור, נעשתה התפירה לצורך הניתוח בלבד, ואילו בחומר עצמו הדברים משולבים זה בזה.

54 מוטיב נוסף. הוא העימותים הפוליטיים בין התנועות השונות תציגתן. זהו, למעשה, העניין הכולל ביותר במכתבי השליחים בני ה"ודו" השני. המחלוקות הפוליטיות והמאבקים סביב ה"יריבה" משתקפים במכתבים כעיסוק מרכזי, שעמד במוקד התעניינותם של השליחים. כאמור, הוא גם מיקד את תשומת לבם בחברי תנועות הנוער הדוה מעבר למשקלם הסמפרי בקרב הניצולים כולם. אולם דבר זה מצריך דיון נפרד, והוא חורג מתחום המאמר.

55 בציגת הסוכנות היהודית בצרפת, פעילה של "המוסד לעלייה ב'".

56 ייץ המחלקה המדינית של הסוכנה.

57 חובה הנגלת הסוכנות וראש מחלקת העלייה ומחלקת הנוער והחלוקה.

56 מכתב למחלקה המדינית ולעלייה של הסוכולי לא"י מרות דוד, שם.
59 שם, שם.

60 ישיבת מכירות מסאי, 11.9.45, שם, עמ' 3 בד"ח.

61 דימוי שלילי חיובי משמשים בערבוביה בד"ח. אומנם הטון השלילי הוא שלילי לפתים אגב שימוש בביטויים ובמשפטים ברוסאליים כמשל (למשל "אנחנו בכלל חושבים, שזה לא רק המחנה הפכו והאנשים לכאלה, המתנות אולי שיתדו את האינסטינקטים הרעים, שהיו באנשים אלה, באוניה גבנו הרבה, זוהי הכוונה שלהם, זוהי תבונה המשתמשת במרפקים, עמ' 3 בד"ח); אך בהלקים אחרים של הד"ח מתערבבת דעות המדות ביותר על כלל הפליטים עם התפעלותו מזלך מהם— בעיקר הביע את הערכו לאנשי קיבוץ בוכנהאלד— לשנים בנשימה אחת. ר' למשל עמ' 4 בד"ח (על קיבוץ בוכנהאלד כתב בעוד מקומות בד"ח והדגיש את תרומתם הרבה ואופיים המיוחד).

62 שם, עמ' 4 בד"ח.

63 קיצוניות זו היא חלק מתגובת החיה, שאליה נדרשתי בחחלת המאמר. ולכן, ככל הנראה, כיוון ז. איסרוח בתום ריחוח של שאלתיאל, כשאמר ששאלתיאל "איבנו השליח הראשון שמוטר לנו דין השבון מהמגיבה, ההיא, וכל אחד כנראה תופס את הדברים מצד אחר. שמענו ממנו דברים שלא שמענו עוד כה משום שליח". שם, עמ' 8.

64 יהודה למשה, 17.5.46, א' משואה, עק/9/1.

65 הציטטות מתוך פרוטוקול הוועים של ההסתדרות, 5.9.45, א' העבודה.

66 לקראת שליחת אונייה שהגיעה ארצה זמן קצר לפני הישיבה, ובה אף עולים לגאליים 130 בלחי לגאליים.

67 ד"ח שאלתיאל, שם, עמ' 3.

68 קטע ממכתב מאת י.ב. מברגן בלון, שפורסם במדור "מתוך מכתבי שליחים" ידיעות המרכז של מסאי, מס' 183, תיא, 20.5.43, לחצי הנישאת.

69 ד"ח שאלתיאל, שם, עמ' 3.

70 למשה מיהודה, 17.5.46, א' משואה, עק/9/1. מכתב זה נכתב, אומנם, מאיטליה, אולם בחלק העוסק באנשי הקצטים הוא תואם מכתבים אחרים, שנכתבו מגרמניה, ומתאיים לעניינו. ר' הערה 44.

71 מכתב מולוי שושן במדקפורט, 16.12.45, ידיעות לשליחים מס' 5, 19.1.46, אשוהיט, 3.31(3)א'.

72 מכתב מאת י.ב. שם.

73 כך מסתבר ממכתביו מהד"חחות שמטר אז, אומה בידי המחברה כשיחה סלטון עם אלמנתו ביום 25.2.87.

74 ד"ר זלמן גרינברג, נוצול מקובנו, שחזר בידי האמריקאים על יד מנהג שובנוהאחז. ביחמו נוסד ביה"ח לניצולים בסנט אוטיליאן, והוא מיומי הכינוס הראשון שם ב"545'27.

"We are free but we do not yet understand our Freedom", *The Redemptors*, 75 מצוטט על פי ספרו של ליאו שורץ

A Saga of the Years, 1945—1952, New-York, 1953, p. 8.

76 דובקין ביקר בגרמניה ביולי 1945 והשתתף בכינוס הניצולים בסנט-אוטיליאן, שנערך ב"25.7.45, ראה יואב גלבר, עמ' 464. הדיווח בפרוטוקול ישיבת הוועים של ההסתדרות, 5.9.45, א' העבודה.

77 פרוטוקול הישיבה, שם, עמ' 22.

78 "...גם האמריקאים וגם האנגלים רואים מצד אחד את הגרמנים האלה, שאינם גורמים כל טראבל... היו בסך הכל שלושה גרמנים שפגעו בחיילים אמריקאים מאחורי

הגב... ומצד שני הם רואים את היהודים בתוך יתר הפליטים הגרמנים הלה...
: "ערות" שם, עמ' 23.

79 עמ' 25.

80 "אנחנו צריכים ללמוד ולדעת איך לגשת לילדים אלה. במלון אינו היו שלוש ילדים. ילד אחד מביניהם, הטוב שבהם, התחבר מאוד אלי ואני אלו, בלידה הוא נכנס לחצר הסמך, שם ישנו שני זקנים, זאת אומרת בני 35, וגבב מאחד קוה... משחת שיניים ומברשת. התחלנו לדבר על זאת, ואמרתי לו: איך אחת אינך מתבייש, הוא אמר: בין כה יקחו אותך לקרימאסודית, זהו איש זקן". שם, עמ' 30.

81 "...הם אינם יכולים להתקיים במנת האוכל שהם מקבלים, ולכן הם מתנבנים לכפרים על מנת להשיג אוכל נוסף". ולענין השוק השחור והוסר התעסקה:

"...הגימלמן האנגלי האמריקאני אינם יכולים להבין, איך זה יכול להיות שארבעה חרשים לאחר תשחרור היהודים יגנבו בכפרים. לפעמים גם סחורה צבאית ומכרה, אותה, הוא אינו מכיר שהוא מרשיל אותו (ציל אותם—ע.ק.) באופן שיטתי... שם, עמ' 23. גם גניבות ללא סיבה "מוצקת" לכאורה, מתקבלות אצל דובקין בראיה אחרת לחלוטין מאשר אצל שאלתיאל. השווה רב"ר שאלתיאל על הגניבות באוניה (לעיל הערה מס' 61) לדברי דובקין על הגניבה, שגב הילד כמלון (לעיל הערה מס' 80).

82 שם, עמ' 31.

83 שם, עמ' 32.

84 פרוטוקול הוועים של ההסתדרות, 18/19.7.45, א' העבודה.

85 ד"ח המשלחת של החייל, שם.

86 ישיבת מכירות מסאי, 11.9.45, שם.

87 מכתב מדבוקה, שליחה באיטליה, לאריה (גולני), 16.2.46, אמיט, חט' 2, תת הטיבה 9, תיק 27—50. שליחה זו רווקא ביטאה יחס אוהד וממפאתי לשאריה הפליטה-למרות דברים קשים שמנתה בה. ועוד אחרון אליה במשך.

88 פרוטוקול הוועים של ההסתדרות, שם.

89 אח"ח, 14/460.

90 ר' למשל, במכתבו של יהושע בידי מברונשווייג, 23.10.45, אמיט, חטיבת 2—חייל, מיכל 10, תיק 50: "האחת הגדול ביותר מוכן כבר לעלות לארץ"; מסתבר של משה לוין ליוסף, 7.7.45, אמיט, S25/5238, העתק במרכז המידע של פרויקט ההעמלה 52: "הרוב המכריע של האנשים רוצים לעלות לארץ", ועוד.

91 ד"ח האונר לסוכנות היהודית, 20.6.45, וכן ביומנו (ר' הערה מספר 33).

92 לשאלת ציוניותה של שארית הפליטה, ר' הרצאתי "שארית הפליטה—עולים או מהגרים", ביום עיון של פרויקט ההעמלה, שנערך בשיתוף עם בית התפוצות, 10.11.87. שם טענה שבקרוב שארית הפליטה וזה רצון עלייה חזק במשך. כל התקופה במחנות (כין אפריל 1945 לבין קום המדינה), ולכן נראה לי שההתייחסות השונה לרצון העלייה של הניצולים בקרב שני "הדות" השליחים מקורה אכן בתדמית, ולא במציאות שתנה.

93 כפי שספרו, למשל, יחיעם ויין, שם, עמ' 66.

94 יש לראות באווירה הארצישראלית של שליחת תגולה ותחושת העלייה והארצישראלית על יחודי הגולה, חלק מה"התנגה הציונית"; אך עניין זה זקוק להרחבה נוספת, שתבחן גם את הקע האיש של כל שליח. אין להכליל דבר זה וולו דק משום שלא כל השליחים התחנכו בארץ (חלקם עלו זמן קצר לפני המלחמה).

95 ר' למשל קטעים ממכתב לוועדה היהודית לרוחה בתויל, לוגדת, מאת אורחית, שוברת רוחה החריה בריטה בברגן בלון, מאי 1945, יד ושם, חטיבה 0,70, תיק 24.

196. "אחת השאלות המסורדות את האנשים כאן למרות הרעב: המחסור היא שאלת סידורם הקבוע. יש פחד עצום כי כעבור זמן מה ישלחום השלטונות האמריקאיים למדינותיהם". מכתבו של יוסף לוי, שם.

97 בכלגיה, למשל, או בפנישה עם חטיבת שרירי יהדות מזרח אירופה. ור' על כך בהרחבה במאמרי, "שליחות הישוב אל מנתות העקורים בגרמניה", שם.

98 פרוטוקול ישיבת ועד תביעה בשאלת דרך שליחתנו בשאלת ובנוער באירופה, 15.8.1945, "א" משואה", 36/1/א.

99 "אני חושב שאם הקרבת שלוש משנות חי לצבא, חיי שניו כדאים עבור היום זהה שהוא הביא אור בחייהם האשוכים של מספר משרדי שרידים: של תעם הדתי הסחונאי, צבי כורז להוריו, 7.6.45, אצ"מ, S05/5238, העתק במרכז המידע של פרויקט התעלה 52.1.

100 יוכל שאני נפגש יותר עם אנשים, מבקר, מסתכל, ומקשיב אני מחמלא חרדה אין קץ. המצב הוא איום. הדיכוי עדיין איננו כאן..." מכתבו של יוסף לוי, שם.

101 אלכסנדר ללאה, 27.7.45, אות"ה, 14/81, העתק במרכז המידע של פרויקט התעלה 52.1.

102 רבקה, שליחה באיטליה, במכתב לאריה (גולני), 16.2.46, אצ"מ, תש"ו, תת חטיבה פ, תיק 27-50.

103 ר' למשל דיווחיו של בניגוריון לאחר ביקורו במתנות באוקטובר 1945. אם כי זוהי דוגמה יוצאת דופן, שאין להשוותה לשליחים רגילים.

104 ר' למשל עזתו של אברהם קרני (רימון): "הירושם הראשון שקיבלתי מהמתנה הוא, לא פליטים כמד שתארנו לנו שניפגש אתם: אנשים בלתי מתובת ומתעסקים רק בשוק שוחד... זה לא היה מהנה פליטים כמו שתארתי לעצמי בארץ". (במקרה זה מדובר במתנה באיטליה - סודסה. התרגשות שלי - ע.ק.). עדות שמסר לורנזה היומחה לספר התעלה מאיטליה, 24.1.56, העתק אות"ה, במרכז המידע של פרויקט התעלה, ערויות כללי 48/2.

105 דו"ח של משלחת החייל מסורה בגרמניה הדרומית מס' ועד 14 ביולי 1945, שם.

אריה יוסף כוכבי:

המאבק הבריטי בהפלגות הבלתי-לגאליות מנמלי מדינות הבלקאן לאחר מלחמת העולם השנייה

1 על המדיניות של הרומנים כלפי היהודים ראה ג'ן אבנר, "הדות רומניה בין 23.8.44 לבין 30.12.47, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית תש"ט; אריה שטיינברג, "היהודים הכינאומים של הגירה היהודית מרומניה ודרבה, 1838-1947", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה 1984.

2 תזכיר של משרד החוץ לקבינט, 11.6.45, P.R.O., FO371/45377; E3975, על השתלטות הקומוניסטים על רומניה ראה: Ghita Ionescu, *Communism in Rumania*, 1944-1962, London, 1964, pp. 71-143; Stephen Fischer - Galati, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge, Massachusetts and London, 1967, pp. 1-35.

3 לת רוגטל אל בחיי, מס' 250, 28.45, WR2499, P.R.O., FO371/51121, WR2499, 28.45, 250, ראה גם הנציחה

יהודיית-בנוקארשט: אל אידו, מס' 176, P.R.O., FO371/51095, WR1989, 16.5.45

4 תזכיר של הנציב העליון בארץ ישראל "רוסיה וארץ-ישראל", P.R.O., FO181/1019, 20.12.45

5 על מאמצי הרוסים להשיג הכרה לממשלת רומניה, ראה Alan Bullock; *Ernest Bevin Foreign Secretary, 1945-1951*, New York, London, 1983, pp. 130-135, 211-212; Geir Lundestad, *The American Non-Policy Towards Eastern Europe, 1943-1947*, New York, 1975, pp. 231-249.

6 הולמאן אל משרד החוץ, מס' 422, ADM116/5561, 4.4.45; P.R.O., ADM116/5561, 4.4.45; משרד החוץ אל בוקארשט, מס' 317, 5.4.46, שם; הספינות "סמירנה" ו"אנאסטסיה" (ראה להלן) הוחקו תקופה ארוכה בידי הרוסים. מחד צימבר, 19.8.45, אות"ה, 14/64.

7 הולמאן אל משרד החוץ, מס' 500, P.R.O., FO371/52515, E3375, 13.4.46, 500

8 מ"אגמרי" (משה אחאבון, שליח "המוסד לעלייה בדומניה) אל "ארצ"י. (מרכז "המוסד לעלייה ב"י"); 11.4.46, 21.4.46, 26.4.46, 5.5.46, אות"ה, 14/68; "ל"בינה" (שירות ידענות), 16.5.46, שם; "ל"בינה", הנדון: חקירת מלח "מאכס נורדאו", 16.5.46, שם; שטיינברג, שם, עמ' 702-707.

9 הולמאן אל משרד החוץ, מס' 576, ADM116/5561, 4.5.46

10 קאנינגהאם אל הל, 30.5.46, P.R.O., FO181/1019, 30.5.46; ראה גם הערכה מודיעינית של השי"מ 16 במאי 1946, אות"ה, 8/19.

11 על העלייה הבלתי-לגאלית במהלך המלחמה ראה דליה עופר, דרך קום, עלייה ב"י בתקופת השואה 1939-1944, ירושלים, 1988; ברנד וטרשטיין, ברשונה ויחודי אירופה 1939-1945, תל-אביב, 1985, עמ' 53-75, 123-138; Ronald W. Zweig, *Britain and Palestine During the Second World War*, London, 1986, ch. 3, 5.

12 הולמאן אל משרד החוץ, מס' 589, P.R.O., FO371/52522, E4266, 8.5.46

13 תזכיר של קנרול, 18.7.46, P.R.O., FO371/59178, R11692

14 על ועדת החקירה ראה יוסף הלר, "המדיניות הציונית בירה הבין-לאומית לאתר מלחמת העולם השנייה - פרשנו ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית 1945-1946", שלם, ג' (תשמ"א), 213-293;

Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers 1945-1948*, New Jersey, 1982, pp. 55-67, ch. 5; Amikam Nachmani, *Great Power Discord in Palestine: The Anglo-American Committee for Palestine*, London, 1987.

Yacov Ro'i, *Soviet Decision Making in Practice, The USSR and Israel 1945-1954* New Brunswick, London, 1980, pp. 22-25.

בהערך מקורות ישירים באשר לשיקולים ולמניעים של הסובייטים בעיצוב מדיניותם לגבי העלייה הבלתי-לגאלית, עלינו להקיש ממקורות משניים - בריטיים וציוניים אגב בדיקת האגנסרטים הסובייטיים הכלליים. ראה

Arnold Kramer, *The Forgotten Friendship Israel and the Soviet Bloc, 1947-1953*, Urbana, Chicago, London, 1974, Ch. 1, 2.

16 טיוטת מכתב של ראשי המסוח אל משרד החוץ, C.O.S.(46)148(0), 23.5.46, מספח II, P.R.O., FO371/52526, E4514

17 משרד החוץ אל מסקבה, 9.6.46, ADM116/5561, 9.6.46

18 פיסרסו אל משרד החוץ, 2064, 12.6.46, P.R.O., FO371/52528, E4403

19 פרוטוקול ישיבה מס' 27 של ועדת הפיקוח של בעלות הברית ברומניה, 20.6.46, P.R.O., WO178/71

20 הולמאן אל משרד החוץ, מס' 794, P.R.O., FO371/52531, E5839, 24.6.46

27408
C.2

העפלה

מאסף לתולדות ההצלה, הבריחה,
ההעפלה ושארית הפליטה

העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור
אוניברסיטת תל אביב
עם עובד

1990

ע"ש שאול אביגור

אוניברסיטת תל אביב
הפרויקט הבינאוניברסיטאי לחקר מערכות ההעפלה
ע"ש שאול אביגור

DS
126
H16
1990
C.2

